

Mauritz Västberg
Kata Dalström

Folket i Bilds Förlag 1951

Kata Dalström

Denna skrift gavs ut i serien *Banérförare* som redigerades av en kommitté med representanter från ABF, LO; SAP, SSU och Folket i Bilds Förlag. Skriftseriens redaktion var således socialdemokratiskt dominerad, vilket också ibland inte kan undgå att speglas i det som sägs och inte sägs i skrifterna. Inte desto mindre är de flesta skrifterna i serien läsvärda. Hela serien kan föreses som ett viktigt historiskt dokument.

MF

Kata kommer!

Det hände vid ett modernt stålbruk på det nya seklets fjärde år.

Skräddare August Palms socialdemokratiska arbetarparti hade redan femton år bakom sig. Den fackliga landsorganisationen drygt fem. Elddopet hade den fått då Olle Danielssons tappra sågverksproletärer i sundsvallsdistriktet måste överge sina tålmodigt skapade föreningar efter flera månaders svältkrig med vräkningar.

Som extra påbröd hade landets fåtaligt organiserade arbetare fått åkarpsslagen. Fyrkväldets och tullutsugningens riksdag hade även i seklets begynnelse gett landets ungdom tvåhundrafyrtio dagars värnplikt. Men den allmänna rösträtten ville man inte höra talas om. Den ståtliga politiska storstrejken tvingade dock reaktionen att knäsattna den allmänna rösträttens princip.

Denna framgång hade i följe den stolta valseger då socialisthövdingen Hjalmar Branting fick sällskap i andra kammaren med järnarbetaren Viktor Larsson, Västerås, muraren Nils Persson, Malmö, och skomakaren F. V. Thorsson, Ystad.

Järn- & metallarbetarförbundet med uppbyggaren Ernst Blomberg i ledningen hade i en uthållighetskamp mot den lockoutrasande Verkstadsföreningen pressat fram ett första riksavtal.

Hinke Bergegrens försvarsnihilistiska och antireligiösa ungsocialister hade fått en farlig konkurrent om arbetarungdomen i det socialdemokratiska ungdomsförbundet. Detta gick fram som en stormvåg med skalden K. G. Ossiannilsson som trumslagare, rallaren Fabian Månsson som den exempellöse agitatorn och handelsbiträdet P. Albin Hansson som kassör.

Även på stålbruket hade de socialistiska idéerna trängt fram. De ivrigaste bruksarbetarna var hemligt organiserade i sitt förbund. Ortens nystartade arbetarblad hade många hundra gynnare och läsare. Några röda ungdomar var samlade i en klubb med eget bibliotek. Ett par yngre arbetare hade fått avsked på grått papper. Resultatet blev motsatsen till det beräknade. Nya skaror vaknade upp och slöt sig till rörelsen. Massor av ungdom gick med i den på högre ort illa sedda klubben. Denna bedrev en livlig agitation även på bruken i närheten.

En dag lyste det från anslagstavlor i väldiga röda bokstäver på vita ark:

KATA KOMMER!

Det gick som en elektrisk stöt genom hela bruket. Affischerna väckte mer uppseende än om en dynamit skulle ha exploderat mellan husen. Varhelst två eller tre var församlade talade man om nyheten. Hyttdrängar, smeder, rörvalsare, tråd- dragare lade sina huvuden samman och viskade om den kvinnliga agitatorns bravader. Deras hustrur och döttrar möttes vid husknutar och i tvättstugor och bytte förtroenden om den legendariska talarinnan. En del gillade högt hennes idéer men andra fruktade öppet hennes besök.

Nyfikenheten stod på kokpunkten då brukets ledning gav order om att affischerna skulle rivas ned. Arrangörerna log i smyg ty nu visste de att hur än vädret blev skulle mötet bli lyckat.

Det blev också folkvandring till mötet. Trots att regnet stod som spön i backen. Folkets hus sal och förrum blev till trängsel fyllda. När talarinnan anlände kunde hon inte komma in. Då hördes en djup basröst i salen:

— Lyft in Kata genom fönstret!

Ett fönster intill estraden öppnades. En regnvåt och påbyltad Kata lyftes av starka armar upp i luften och in i salen. Inom några ögonblick stod en rultig figur, enkelt klädd, uppe i talarstolen.

Kata lät sina spelande bruna ögon svepa över salen. Publiken satt i andlös väntan. Så ljöd en

klar, mäktig stämman, som genast fängslade. Det var Kata som hade ordet. Hon läste Fabians dikt: Vid kunskapens träd. Den handlade om en fattig gosse utanför boklådsvinduet, som drömde om böckernas underbara och oåtkomliga värld:

Mod gosse! Din kraft kan giva
 vad bördan vägrade ge!
 Och sedan vad du kan bliva
 får du och framtiden se.
 Än höga idéer vänta
 att tränga till folkets mörk
 du skall kanske dit dem pränta
 med toner, marmor och färg.
 Om blott du aldrig förgäter
 den tanke i frestareskrud:
 att eho av den frukten äter
 kan växa och bli som Gud.

Fabians dikt var en bra inledning till ämnet: Bildning och klasskamp. Med detta ville Kata inskräpa att kunskap är makt och att ungdomen är framtiden.

Glömmen aldrig detta! Målmedvetet skolen I bruka den makt ni har för att höja eder själva och er klass, och målmedvetet ska ni kämpa er till er solklara rätt, rätten till bildning och utveckling, mot hela den reaktionära falangen om så blir av nöden. Utom oss ej heller i kampen glömma att det just blir genom samarbetet mellan handens och hjärnans proletärer, som proletariatets frihetskamp ska påskyndas och föras till ett lyckosamt slut. Men för att så må kunna ske fordras en upplyst, målmedveten och självskolad arbetarklass, ty med okunniga, obehärskade stackare kan intet uträttas.

Så talade Kata med patos. Det var ord som grep. De gick från hjärta till hjärta och tände eld. Kata greps av egna ord. Och publiken väntade mera.

Kata risade präster och överhet för att de undanhöll folkets barn kunskap och bildning. Hon gav råd hur arbetets kvinnor och män skulle skaffa sig vetande i olika ämnen. Bland författare hon rekommenderade var Viktor Rydberg, August Strindberg och Selma Lagerlöf. Vidare böcker av Gorki, Schiller och Shakespeare. Och alldeles apropå kom ett råd som detta: Låt så literbuteljen och kortleken vara!

Innan hon slutat lade hon sina åhörare på hjärtat Ferdinand Lassalles ryktbara ord till de tyska arbetarna: I ären den klippa på vilken framtidens kyrka ska byggas! Hennes slutord var uppfordrande och allvarliga: Vägen är lång och svår, men ingen seger utan strid, och minnens Leo Tolstojs ord: Frälsningen finns hos dig själv!

Applåderna ville aldrig sluta. Kata gonade sig däråt. Hennes broschyrer gick åt som smör i sol. Många kvinnor med fårade kinder tryckte blygt talarinnans hand. Katas ord var gudsdordet för dem.

På vägen hem i regnet undrade många vem Kata egentligen var och varför hon var med dem.

En ostyrig unge

Kata var barn av det fagra Tjust.

Hon föddes den 18 december 1858 på egendomen Emtöholm i Kalmar län. I dopet fick hon namnen Anna Katarina Maria. Det senare lystrade hon till såsom barn. Som vuxen förkortade hon Katarina och blev hela Sveriges Kata.

Hennes föräldrar var godsägardottern Maria Augusta Carlsvärd och professor Johan Oskar

Carlberg. Det saknades inte romantiska inslag i de omaka föräldrarnas gifte. Carlberg var icke blott en lärd forskare utan ock en stor industriidkare. Han synes ha ägnat föga intresse åt det motsatta könet tills han på en familj ebal råkade fröken Carl-svärd. Från hans sida blev det kärlek vid första ögonkastet. Men unga fröken ville ej veta av friaren och sa nej. Hennes far gav henne arrest på eget rum. Hon rasade men nödgades ge tappt. Kanske blev hon även imponerad av den enwise och originelle friaren. Hon var endast 16 år då bröllopet stod. Maken var mycket äldre. Äktenskapet blev icke lyckligt. Men det blev många barn. Äldst var Kata.

Vid tiden för Katas födelse inköpte fadern Kaveltorp i Bergslagen. Hans maka följde honom dit men Kata fick stanna på Emtöholm. Där levde hon de tre första åren av sitt liv eller tills morfadern dog. Sedan fick hon en tid tillsammans med sin mormor åka fram och åter mellan Emtöholm och Kaveltorp. För den lilla flickan var godset Emtöholm det vackra, ljusa och gruvsamhället Kavel-torp det mörka, fula. Man kan av Katas egna uppteckningar vid senare år ana sig till att bakom denna karaktäristik i vitt och svart av den yttre miljön även låg dold en spänning mellan föräldrar och barn. Kata fann inte i hemmet den ömhet hon sökte.

På Emtöholm tycks Kata varit mest förtrogen med flickorna i rättarbyggningen och på Kavel-torp var kolarpojarna hennes bästa lekkamrater. Lite omsedd av föräldrarna och illa omtyckt av jungfrurna fick den "otrevliga och besynnerliga ungen" fara vitt omkring på bruket och mest hålla reda på sig själv. När föräldrarna efter en process måste flytta till Bångbro och Kata blivit elva år placerades hon i det Risbergska skolinternatet i Örebro. Hur Kata på äldre dar uppfattade sig själv vid denna tidpunkt framgår av hennes efterlämnade papper. Hon beskriver sig själv som "ett säreget barn, ful, med stora, bruna ögon och linvitt hår, egen-domlig och tvär på samma gång som oförvägen och yster". På skolan reagerade hon häftigt mot dressyren i undervisningen, mot det magra kosthållet och mot det stränga klosterlivet. Hennes opposition mot både lärarpersonalen och skolsystemet resulterade småningom i att den lilla rebellen kördes bort från skolan. Kata var då endast 14 år men brådmogen.

Efter återkomsten till hemmet fick hon i ännu högre grad än tidigare sköta sig själv. Fadern var mest sysselsatt med vidlyftiga affärer och djärva experiment och modern hade inte återhämtat sig från en långvarig sjukdom. Kata fick ordna sina studier på egen hand och berättar att hon läste allt vad hon kom över av böcker i skilda ämnen. Bland de skönlitterära författarna märktes främst ett par kvinnliga: Emelie Flygare-Carlén och Marie-Sophie Schwartz. Ett par andra författare var August Blanche och Onkel Adam. Också Paul de Kock och många mindre lämpliga, cyniska böcker, som hon själv vittnar, kastade hon sig över under uppväxtåren hemma i Bångbro.

Där på det idylliska bruket mötte Kata även den första kärlekens sötma och smärta. Efter vad hon själv berättat var hon icke främmande, varken i R isbergska skolan eller i Bångbro, för en djärv flirt med de manliga kamraterna. Men så träffar hon en ung arbetare, en smedspojke från Karmansbo, och nu blir älskogsleken bleka allvaret:

"Han bodde hos min fars kusk och faktotum, gamle Fredrik Persa, vars stora favorit jag var. Tack vare Persas hade vi lätt att träffas. Kväll efter kväll råkades vi efter arbetet nere vid åstranden eller i den så kallade professorgården, som just höll på att byggas. Under ett helt år träffades vi och gudarna vet, hur det slutat, om inte min mor omsider fått reda på det. Det blev en uppståndelse utan like. Mamma grät och var utom sig, ömsom ursinnig, ömsom patetisk, och min far var förbittrad. Utan nåd och förbarmande fick inspektoren i uppdrag att köra bort arbetaren. Jag fick ej träffa honom, utan hals över huvud reste vi till Stockholm, och så var min saga all. Ty en saga var det, en vacker saga. Men djupa spår har kärleken till smedspojken August Syl lämnat efter sig i min karaktär. Med vemod läser jag ock ibland Karl Erik Forsslunds En positivvisa, där han skildrat vår unga kärlekssaga i så fagra bilder."

Om August Syl vet man föga. Han blev emellertid rallare och en vild sälle som efter ett slagsmål kom i fängelse och dog där. Kata glömde honom icke men förmådde inte göra

mycket för sin oförskyllt lidande unge vän. Händelsen satte även andra märken hos Kata. Allt det skvaller, som då uppstod kring mitt namn, vittnar Kata i sitt bokslut, bidrog mäktigt att framskapa just den hänsynslösa oförskräckthet, som under alla mina livsdagar präglade allt mitt görande och låtande i och utom hemmet.

Under två nödtvungna år i Stockholm var Kata inackorderad hos en aktuarie Carlstedt. Denne var hennes fars jurist och gift med en syster till folktribunen August Blanche. Här blev den unga yrhättan presenterad för C. J. L. Almquist, Wilhelm von Braun, Hans Hierta, C. F. Liljevalch och många andra av tidens berömda män. Även Hjalmar Brantings far och mor, liksom den 12-årige Hjalmar själv, var ofta gäster i det carlstedtska hemmet. Kata upplevde här i denna radikala och litterära miljö ett par lyckliga ungdomsår och fick tillfälle att utan skoltvång utbilda sig för de bästa lärare. När hon återvände till hemmet i Bångbro fortsatte hon sina fria studier och sitt ostyriga liv.

Kata fick nu även i sitt huvud att hon skulle ta studenten. En fröken Aurore Wejdel blev hennes lärarinna. Denna beskrivs som en fin människa, humanist, katolik, högt bildad, och Kata var förtjust i hennes lästimmar i språk, konst och litteratur. Dickens, Goethe, Molière, Schiller, Shakespeare och andra världslitteraturens mästare och deras verk fick hon stifta bekantskap med.

Vid sidan av dessa studier levde Kata intensivt med i brukets dagliga liv. Hennes vilda ritter vållade hennes närmaste omgivning bekymmer.

Någon studentexamen blev det emellertid icke för den ystra och frihetsälskande Kata. Hon möter i stället kärleken på nytt och seglar in i äktenskapets hamn. Därmed börjar ett helt nytt kapitel i hennes äventyrliga liv.

Kata gifter sig

Den mer vilda än tama Katas djupa böjelse för smedspojken Syl fick ett brått och tragiskt slut. Hennes sommarförlovning med en löjtnant, Vackra Björkman i Sjöände, fick däremot en nästan komisk upplösning. Partiet gillades inte endast av hennes släkt i Tjust utan ock av hennes föräldrar i Bångbro. Fadern lät även beställa ringar av äkta Kaveltorpsguld för sin äldsta dotters gifte. Men när en genom missöde försenad löjtnant anlände till fästmöns hem hade Kata skiftat håg och i sitt hjärta utvalt en annan man. Åter blev det stor uppståndelse i föräldrahemmet. Modern grät, fadern bannade, men förgäves. Kata nekade att gifta sig med löjtnanten. Denne tog det lugnt och gav henne löftet tillbaka.

Katas utvalde hette Gustaf Dalström, civilingenjör och banbyggare, som länge vistats i det carlbergiska hemmet. Han var blyg och tillbakadragen och hade länge beundrat Kata utan att våga lägga sina ömma känslor i dagen. Det var tydligen också den impulsiva Kata mer än han själv som gjorde slag i saken. Bröllopet stod efter traditionellt mönster i dagarna tre och brudklänningen i vit taft

kom direkt från Paris. När Kata gifte sig var hon knappt mer än 19 år, maken tjugu år äldre. Inom det föga idealiska äktenskapet föddes sju barn, fyra flickor och tre pojkar. Om sitt 30-åriga äktenskapliga samliv skrev Kata i sina minnesanteckningar:

”Hårda prov och tunga strider ha blivit min lott vid min makes sida, men aldrig en dag har jag på allvar kunnat ångra vårt förbund. Jag blev bunden vid en av de ädlaste och noblaste personer jag under min långa och skiftesrika levnad någonsin lärt känna. Jag önskar till alla goda gudamakter, att vi två fullödiga karaktärer bättre förstått respektera varandra i vardagens slitande liv. Livslyckan skulle då ej så ofta vänt oss ryggen — men Ödet hade annorlunda beslutat, och vårt liv blev en kamp mellan tvenne utpräglade viljor, oböjliga, hårda båda två; och i grund och botten beundrade vi varandra.”

Mannen Dalström var en i många avseenden märklig person. Han var icke blott en nobel karaktär, varom hustrun vittnat, utan ock en teknisk kunnig och framåtsträvande man. Han var oerhört aktivt intresserad för tidens industriella expansion men samtidigt mycket konservativ i samhällsfrågor. Med åren blev han dock i det senare fallet mer förstående.

Dalström var med om att grunda Teknisk Tidskrift och arbetade för att undervisning i teknik skulle tas upp på folkhögskolans schema. Han var också uppfinnare inom sitt gebit och löste bland annat problemet att kunna telegrafera från ett i gång varande tåg.

Han främsta insatser som teknisk ledare låg på järnvägsbyggandets område. Då han först träffade Kata var han i färd med Bergslagsbanan och fullbordade som nygift Bånghammar—Klotens järnväg. Under några år var han banbyggare i Västervikstrakten och stannade en tid som stationsinspektör i Hultsfred. Han tjänstgjorde även som arbetsledare vid anläggandet av Söders ångspåravnät i Stockholm. Sedan prövade han sin lycka som chef för cementfabriken i Visby.

Ombytlig som han tydligen var övergav han även gutarnas sägenomspunna ö och slog sig ned som godsägare på Näsbyholm i Småland. Detta blev ett dyrbart experiment i lanthushållning enär han vid köpet blev grundligt lurad på egendomens skog. På denna affär försvann Katas betydande farsarv och familjen reste utblottad till Stockholm igen. Dalström hann med ännu många företag, bland annat som ledare för arbetet med Emåns sänkning.

Kata stod under alla dessa år troget vid sin mans sida i både goda och onda dagar och följde honom från plats till plats. Hon var även intresserad av mannens arbete och fick därunder en god inblick i hur arbetarna levde. Kata har låtit förstå att detta varit av betydelse för hennes egen utveckling till det som blev hennes egentliga livsverk.

Hemmets godt genius

Hem har större möjlighet än ens barn att vittna om sin far och mor? Och större rätt? Katas ännu levande barn, åtminstone ett par av dem, har även vittnat om sin mor. De har gett henne ett högt betyg som hemmets goda genius.

Katas äldsta dotter, advokaten Ruth Stjernstedt i Stockholm, känd som verksam liberal, juridisk skriftställarinna och under andra världskriget ledare för kvinnornas beredskapskommitté, har i samlingsverket *Min mor* gett en förtjusande skildring av Kata, framför allt som mor, husmor och uppfostrarinna.

Ett par stickprov må tala för sig själva. Det första avser visbytiden:

”Här bosatte sig familjen på ett ställe som hette Manhem och låg strax utanför Visby med egen strand, stor trädgård och ett oanvänt stall, det senare med en stor hönsgård som annex. Här fick min mor, som alltid var en synnerligen verksam natur, syssla med både trädgårds- och hönsskötsel. Men hon ägnade sig också med största iver åt barnens uppfostran. — Hur fullgjorde nu Kata Dalström detta värv? Ja, redan av mina första intryck och minnen förstår jag nu efteråt att någon mindre sträng, mindre mästrande eller straffande moder kunde man inte tänka sig. Jag kan aldrig påminna mig att jag någonsin under vare sig min tidigare barn- dom eller senare varit rädd för min mor aldrig. Rädd för att tala om det ena eller andra för henne, för påföljder och straffåtgärder från hennes sida eller för hennes vrede. Ond kunde hon visserligen bli. Hennes temperament var minsann häftigt och explosivt nog. Men det var en bullrande, hastigt övergående vrede, som ingen tog riktigt på allvar. För min far däremot kunde vi barn vara nog så rädda. Han syntes oss tystlåten, myndig och gåtfull, oåtkomlig och respektingivande i sitt lugn. Gentemot vår far stod vi barn egentligen på samma plan som vår mor, solidariskt angelägna att avvärja varje uttryck för hans misshumör.”

Det andra stickprovet är från egendomen Näsbyholm, där Kata med liv och lust fick ägna sig

åt lantbruket, en uppgift för vilken dottern anser henne klippt och skuren:

”Vår mor hade också förmåga att sätta oss till allt möjligt arbete och göra det till någonting mycket roligare än en lek. Vi sattes att valla kor och köra oxar. Vi fick plocka sten från tegarna och förtjänade minsann hela 25 öre för varje stenbefriad teg. Och så lingonplockningen på sensommaren, då man gav sig iväg med matsäck och med stora klädkorgar att plocka i. Och så den stora ceremonin med potatisrivningen på höstarna, då man satt nere i brygghuset hela dagen och halva natten och rev rå potatis till beredning av potatismjöl. Och slakten och korvstopningen. Och ölbryggningen och baket. I alla dessa bestyr var vår mor själen och nerven, och det är ingen tom fras, när jag säger, att hon över alla vardagsmödor kastade ett oförlömligt skimmer av spänning och romantik.”

Om Kata som uppfostrarinna för sina barn har näst äldsta dottern, fru Elsa Söderberg, berättat mycket av intresse, som Fredrik Ström återger i sin omfångsrika och fantasieggande krönika om ”den svenska arbetarrörelsens moder”. Under vis-bytiden började Kata läsa med sina två äldsta barn. Vi citerar av fru Söderbergs underhållande berättelse ett avsnitt som visar Katas förmåga att undervisa:

”För barnen hade Kata Dalström ett outtröttligt intellektuellt intresse och sökte på allt sätt väcka och stödja deras håg för studier. Hon icke blott skötte undervisningen, utan på kvällarna läste hon ofta högt för dem. Det var sagor, Andersens, Djurklous, vidare reseskildringar, Stanleys och Livingstones forskningsfärder i det inre av Afrika, arbeten om den sibiriska tundran, djur- och växtvärlden där och många andra. Ett par flickböcker som hon tyckte om var L. M. Alcotts ”Little women” och ”Little women wedded”. Dessa böcker läste hon till barnens stora beundran direkt översättande dem från engelskan. Men utom allt detta stördes hon väl tjuvu gånger om dagen av ett ljushårigt barnhuvud, som tittade in genom dörren i rummet, där hon satt och skrev, frågade eller bad: Mamma, det sitter en så underbar fågel på stalltaket, kom och säg vad den heter! eller Mamma, se så dana petrifikater vi hittat! — på stranden fanns mycket petrifikater — eller ock var det en ny blomma, ett konstigt krypodjur, allt skulle de fråga om.”

Dessa två vittnesbörd om Kata i hemmet av hennes båda äldsta barn gäller visserligen en tidpunkt då hon ännu helt kunde ägna sig åt dem. Men de har säkert sin tillämpning på henne för den tid hon som agitator måste ligga ute på resor. Hon mötte då skarpt klander från ej blott fiender utan även vänner, berättar fru Stjernstedt, för att hon genom sina långa agitationsresor försummade barnen, men dottern replikerar indignerat, att hon finner det egendomligt, att när t. ex. en sångerska eller annan konstnär blir tvungen att vistas länge borta, skriver just ingen om barnen och deras bristande vård i dylika sammanhang. Det rätta svaret på de personliga förebråelser i fallet Kata anser fru Stjernstedt skulle ha kunnat ges i fyra små ord: Vi har ju Bettan:

”Den familj, som stod under Bettans vård, kan inte sägas ha varit vårdslösad. Bettan hade respekt med sig, det är ett som är säkert. Vi barn kände alltnog vilket stöd det fanns i familjen även under vår mors bortovaro. Och när hon sedan kom hem, erfor vi den stora kärlek som hon alltid hyste till sina barn. När hon sade oss, att hon under sina resor 'inte gjort någonting annat än längtat efter er', så visste vi att detta inte var en tom fras.”

Det skulle kunna räcka med detta om Kata som mor, husmor och uppfostrarinna, vittnesbörd av hennes två äldsta barn. Många av hennes kamrater i arbetet kan dock avlägga samma vittnesmål. Kata berättade alltid med en längtande mors varma kärlek och omsorg hur fäst hon var vid sina barn och sitt hem. Under sina färder levde hon också rätt spartanskt för att kunna trygga en god uppfostran åt sina barn. Ett besök i hennes gästfria och vackra hem var också en fest. Säkert är att skulle alla barn få vad Kata bjöd de sina torde världen komma att se bättre ut.

Kulturella kontakter

Hemmet höll helt säkert icke hela Kata Dalströms själ fången. Denna reflektion görs av den näst äldsta dottern. Fru Söderbergs omdöme gäller då modern var nygift och medan barnen var små.

Kata behöll också sin ungdoms friska aptit på böcker, konst, musik och teater även då täta barnsängar och husliga bestyr lade en orimligt stor arbetsbörda på hennes axlar.

När det gällde skönlitteratur dög endast det bästa. Hon läste och beundrade under denna period sådana mästare som Byron, Milton, Moore, Rousseau, Sand och Scott. Av svenska diktare Geijer, Rydberg, Runeberg, Stagnelius och Tegnér. Alla dessa torde, säger dottern Elsa, ha lämnat spår efter sig i hennes sinne. Hon följde även vaket och oppositionslystet med då Björnson, Ibsen och Strindberg bröt fram på den nordiska parnassen och vållade oro i det konservativa ståndssamhällets litterära kretsar. Man behöver inte tvivla på var Kata hade sina sympatier.

Enligt Ströms krönika var Kata även starkt intresserad av konst och tog livlig del i samtidens skarpa strider kring de oppositionella unga målarna i konstnärsförbundet. Genom sin gamle beundrare från ungdomsåren, konstmecenaten Liljevalch, lär hon även ha gett de unga opponenterna mångt handtag. Hennes stora konstintresse bottnade i hennes lidelsefulla skönhetslängtan och svärmiska kärlek till naturen. Kata försummade heller aldrig att besöka museer och utställningar eller locka sina vänner till sådana besök. Genom samtal och artiklar ville hon även inspirera dem att söka förstå och uppskatta skön konst.

Detsamma kan sägas om hennes kärlek till musiken och teatern. Intresset för musiken odlades redan i föräldrahemmet och fortsatte i det egna hemmet. Under stockholmsvistelsen sprang Kata med en väninna eller sina äldsta flickor mest var ledig kväll på Operan för att njuta av klassisk musik. Däremot kunde hon inte riktigt förlika sig med billiga revyer.

Under familjens stockholmsvistelse senare delen av 80-talet knöt hon många personliga kontakter i det radikala lägret. Striden flammade då het och hög inte blott mellan de konservativa makthavarna och den gammalliberala oppositionen, utan ock mellan de s. k. liberala arbetarvännerna av intellektuellt märke och de proletära socialisterna under Palms fana. Tidvis rasade även en personligt färgad inbördeskamp i den ännu gröna och svaga röda sekten.

Kata synes redan då ha ägt sympatier för den unga arbetarrörelsen men hållits tillbaka av de ofta hätska personliga fejderna inom densamma. Hon söker i stället utlopp för sin brinnande verksamhetslust i de av Anna Hierta-Retzius i Sverige bildade arbetsstugorna. Sålunda var hon med vid starten av Katarina församlings arbetsstuga, invaldes i styrelsen och biträdde undervisningen. Hon deltog samtidigt i den borgerliga s. k. kvinnoklubben och lär ibland ha blivit nedklubbad då hon angrep liberala halvmessyrer.

Vid denna tidpunkt drömde hon även om att bli författarinna. Hennes första litterära arbete hette Nordiska gudasagor och utkom 1887 med förord av Ellen Key. Senare följde Nordiska hjältesagor samt Grekiska guda- och hjältesagor.

Kontakten med Ellen Key blev säkert av den största betydelse för Katas personliga utveckling och åsikter. De förde under många år en flitig korrespondens med utbyte av idéer och kommentarer till vad som hände omkring dem. Ellen Key gästade även Katas hem, bland annat i Visby och vid ett tillfälle där i sällskap med Anna Withlock. De tre damerna, alla banbrytande och märkliga envar på sitt område, hade då livligt diskuterat modern skola och uppfostran.

Med Katas egna personliga upplevelser konfrotterade med de två lysande pedagogernas reformlinjer är det endast naturligt att hon tillämpade den moderna uppfostrans principer på sina egna barn. Att frihet var en av ledstjärnorna i denna uppfostran, därom vittnar dottern Ruth, som icke synes ha tagit skada av denna frihet i uppfostran.

Social orientering

Kata upplevde som bångstyrig flicka och som vaken husmor ett samhälle i omdaning och jäsning med åtföljande våldsamma brytningar i det andliga, ekonomiska och sociala livet. För en intellektuellt så klarsynt och allmänt upprorisk person som Kata blev det omöjligt att stå oberörd och utanför ett så lockande skådespel. Med hela sin oppositionella varelse och sitt ömmande sinne måste hon ge sig med i leken, och hon saknade då inte heller inspirerande egna upplevelser att bygga på.

Vi har sett att hon redan som barn flitigt umgicks på bästa fot med rättarens flickor på Emtöholmsgodset och med fattiga kolarpojkar i Kaveltorpshyttan. Hon föredrog också dessa arbetarbarn och deras miljöer framför sina likar i rika släktens fina salar. Det finns även betagande skildringar av henne själv hur ofta och gärna hon vistades bland sotiga arbetare i hytta och gruva och hur bra de trivdes ihop. Hon beundrade smedernas och smältarnas och gruvkarlarnas arbete, njöt av deras frodiga och godmodiga humor, delade ibland deras ofta magra kost. Man kan nog utan överdrift säga att Kata redan i barndomen knöt starka band med arbetets folk och att hon tidigt ömmade för arbetarnas bästa.

Den vemodiga kärlekshistorien med smedspojken, liksom hennes starka reaktion mot överklassskolans slentrian och tvång, var kanske ett mera känslomättat än begründat, men dock ett utslag av hennes uppror mot gamla stånds- och klassfördomar, då särskilt i uppfostran och umgänge.

Mötte hon gruvkarlar och hyttfolk vid faderns industrier i Kaveltorp och Bångbro, så sammanträffade hon med ännu en romantiserad arbetargrupp då hon följde maken på hans arbete som järnvägs- och kanalbyggare, nämligen de renhåriga och friborna rallarna. Denna bekantskap kom att spela en stor roll i Katas liv och för hennes kommande inställning till arbetarnas kamp för bröd och rättvisa. Hennes erfarenheter som godsägarfru i Småland och umgänge med bönder och lantarbetare i en då mörk avkrok av landet torde också ha övat inflytande på hennes livsinriktning.

Det personliga samarbetet i ett par repriser med den radikala oppositionen i huvudstaden i mitten av 80-talet och början på 90-talet, då främst rösträttsfrågan och tullstriden dominerade den politiska scenen, då fäjderna i livsåskådnings- och samhällsproblemen stod heta på mötena och i pressen, liksom ock hennes aktiva insats i arbetsstugorna, då hon på nära håll fick skåda arbetarfamiljernas nöd och elände i Söders fattigkvarter, då hon fick stifta bekantskap med varmhjärtade kvinnor och män fångna i välgörenhetens ideologi, måste ha påskyndat och intensifierat hennes sökande efter en lösning av de sociala problemen i socialistisk riktning.

Styrkt är ju också — av bland annat hennes korrespondens med Ellen Key — hennes ivriga åstundan efter socialistisk litteratur. Genom Keys bemedling och hjälp fick hon även en förteckning på sådana böcker från den tyske socialdemokraten Georg von Vollmar och blev tidigt förtrogen med socialistiska arbeten av hög klass. Det är ju även känt att Kata under familjens stockholmsperiod i mitten av 80-talet var hemlig prenumerant på den 1885 startade Social-Demokraten.

Efter det misslyckade experimentet i Näsbyholm bosatte sig familjen i början på 90-talet åter i Stockholm. Medan en process pågick mellan hennes make och försäljaren av egendomen, en häradshövding Ekenman, tog Kata upp en rent politisk strid med vederbörande. Den juridiska processen fördes å familjens vägnar av Karl Staaff och Jonathan Ohlsson — den politiska av Kata med liberal hjälp; Ekenman strävade nämligen efter att bli riksdagsman, eventuellt även statsråd. Det var dessa planer som Kata ville sätta på för genom att utnyttja egendomsköpet mot honom.

Kata uppsökte Adolf Hedin, som skrev ett långt brev i saken till Sixten von Friesen, vilken i

sin tur gav henne ett rekommendationsbrev till en liberal statsrevisor. Hon vände sig även i samma syfte till radikala tidningsredaktörer, bland andra David Bergström, av vilken hon fick veta att ingen risk förelåg att hennes antagonist skulle få plats i regeringen. Han lovade också att ta upp en kampanj när papperen i målet var klara. Katas aktion avslöjar att hon inte kunde förlika sig med att luredrejeri i affärer skulle belönas med politiska mandat.

Händelserna kring Näsbyholm fördjupade Katas intresse för antikapitalistiska rörelser. Hon tog verksam del i det politiska livet i samarbete med borgerliga radikaler. Namn som möter i hennes anteckningar från dessa år är, förutom tidigare omnämnda, Fridtjuv Berg, Carl Lindhagen, Anna och Knut Wicksell, Hjalmar Öhrvall och många radikala kvinnonamn. Hon följde även alltjämt flitigt med vad som skedde inom det 1889 bildade arbetarpartiet. Särskilt uppgörelsen mellan Branting, Axel Danielsson och Fredrik Sterky å ena samt Hinke Bergegren och hans åsiktsfränder å andra sidan om våldsromantiken på kongressen i Norrköping 1891 fängslade henne.

Kongressens bestämda avståndstagande från dolken-i-köttet-propagandan hade Katas varma sympati och bidrog nog i hög grad att underlätta hennes avsikt att ansluta sig till socialdemokratin. Det skulle inte heller dröja länge innan hon var mogen att helt bryta med liberalerna och gå med i den ännu ringa, föraktade socialistiska rörelsen.

Kata blir socialist

Och år 1893, den första folkrikisdagens år, tog Kata steget över Rubicon. På direkt uppmaning av den socialdemokratiska arbetarrörelsens unge ledare ur överklassen, Hjalmar Branting, anslöt sig ättlingen av östgötska godsägare och industririddare, Kata Dalström, till det lilla revolutionära SAP. Därmed började den stora äventyrerskans största och mest dramatiskt laddade äventyr.

Varför blev den förmögne och originelle Kopparkungens dotter, den konservative och noble järnvägsbyggarens maka socialist?

Detta ämne kan man grunna på hur länge som helst utan att finna ett entydigt svar. Det finns många och goda motiv att gissa på, inte bara rent yttre händelser, utan ock upplevelser av psykologisk art. De senare, som kanske i verkligheten svidit mest i ett ömhetshungrande sinne, har hon dock själv inte lagt vikt uppå. Vi ska inte heller göra det utan fästa uppmärksamheten på andra motiv.

Många lysande tänkare och författare i rikemanslägret ha av skönhetslängtan och rättfärdighetspatos blivit socialister. Detta motiv inspirerade säkert även Kata att göra detsamma. Hennes natursvärmeri och kultiverade skönhetslängtan är omvittnad. Hon älskade den ljusa naturidyllen på Emtöholm och avskydde den fula industriorten Kaveltorp. Inte utan skäl satte hon det senare i förbindelse med en profithungrig kapitalism som brutalt exploaterade både människor och natur.

Ett i hennes föredrag ibland förekommande uttryck: ”Redan som barn har jag sett kapitalismen i vitögat”, tyder på även andra bittra erfarenheter av samma makt. Då hon var i 10-årsåldern låg fadern i tvist med sina mäktiga kapitalförläggare och meddelägare i Kaveltorp, och sårad i sitt innersta fick han överge sitt arbete där och med familjen söka sin lycka i Bångbro. Kata noterade: ”Så flyttade vi då, vände för alltid ryggen åt detta Kaveltorp, som vållat pappa så mycket sorg, så stora ekonomiska förluster och som lät bolagsväldet i all sin brutalitet visa klorna mot oss.”

Ännu starkare och mer direkt personligt måste katastrofen på Näsbyholm, då maken vid köpet av godset blev lurad på skogen, då egendomen på ett par år gick ifrån familjen och då Kata förlorade hela sitt farsarv, ha gett näring åt hennes avsky och hat mot kapitalismen.

Därom har Kata själv vittnat. ”Jag sjöd av harm och vämjelse över det borgerliga samhällets orättvisor, korruption och uselhet”, skriver hon i sina otryckta memoarer, och hon fortsätter att i följande expressiva ord ge uttryck för vad hon innerst kände strax före inträdet i partiet: ”Jag hatar, hatar, hatar detta samhälle med hela den intensitet, som jag är mäktig.”

Detta frenetiska hat var en djupt sårad och kränkt människas hat. Men det positiva i hennes personliga reaktion var en lidelsefull frihetskärlek och ett fanatiskt rättfärdighetspatos samt en nästan moderligt ömmande omsorg för de betryckta och svaga i en borgerlig värld. Och högt över vardagen lyste för henne, såsom hon summerar ihop sina intryck i livets höst, socialismens idé om frihet, jämlikhet och broderskap:

”Det är den, som gett mig kraft och mod att utan att svikta bära min mans och mina barns hårda förebråelser, min mors undrande oförstående och mina syskons hat, förakt och skamkänsla för det svarta fåret. Med öppna ögon tog jag upp kampen, ensam har jag stått, tum för tum kämpade jag mig fram och aldrig har entusiasmen för saken svikit mig, hur mycket jag än ibland nödgats förakta bärarna av socialismens idé.”

Så var det kanske ändå just själva den kommande uppgiftens höghet och skönhet som lockade henne, den ideella äventyrerskan, uppgiften att hatad och älskad bli en förkunnare och kämpe för en världsfrälsande lära.

Oförberedd gick hon icke till verket. Även alla internationalens protokoll och beslut kände hon. När hon gav löftet varnade hon:

”Ja, jag ska gå in, men väl en gång inne, så går det ej att få mig ut och försök ej sedan att negligera mig — det går ej.”

Hos arbetets kvinnor

Katas steg över till socialdemokratin betydde att hon blev mer eller mindre isolerad från sina kvinnliga vänner i det borgerliga lägret. Hon anknöt i stället så mycket ivrigare till de socialdemokratiska kvinnorna, samlade i Stockholms allmänna kvinnoklubb. Denna hade bildats året före Katas inträde i partiet som en direkt följd av striden vid gruvfälten i Norberg. Kanske var klubben även en de klassmedvetna arbeterskornas protest mot uttalandet å SAP-kongressen 1891 mot kvinnliga särorganisationer i partiet.

De socialistiska kvinnornas opinion mot detta beslut resulterade också i att redan 1894 års kongress antog en resolution i rakt motsatt riktning:

”Kongressen förordar för den viktiga agitationen bland de kvinnliga arbetarna bildandet överallt där så ske kan av fackföreningar för kvinnliga arbetare. För att kvinnorna må lära sig att självständigt ta vara på sina egna intressen förordar kongressen bildandet av särskilda kvinnoklubbar på socialdemokratisk grund.”

Under de första åren i partiet ägnade sig Kata främst åt agitationen bland kvinnorna och åt arbetet i klubben. Denna höll sina möten i dåvarande Folkets hus, Tunnelgatan 14, i en ruffig lokal, som krönikören Ström ansåg väl harmoniera med det fattiga och föga tjugiga partiet.

Här blev Kata närmare bekant med det kvinnliga garde av arbeterskor och husmödrar som under många år framåt energiskt, tålmodigt, uppoffrande lade en säker grund till den socialdemokratiska kvinnorörelsen i vårt land.

Det var en ganska brokig och bråkig samling kvinnor, alla besjälade av en brinnande tro på socialismens idé och arbetarrörelsens aktuella uppgifter, alla varmt hängivna den hatade socialdemokratins kamp för bröd, frihet och rättvisa.

Där var Gertrud Månsson, 1910 landets första kvinnliga stadsfullmäktig, Augusta Lock, manhatande anarkistisk tobaksarbeterska, Elin Engström, änka efter partiets förste sekreterare och

anställd på Social-Demokratens expedition, Anna Söderberg, strykerska och blivande stipendiat i Lorénska stiftelsen för undersökning av kvinnornas arbetsvillkor, Amanda Horney, tapetsererska och ännu verksam i klubben samt Alma Tengdahl, Erika Lindqvist, Anna Wilhelmsson, Anna Hansen, Anna Sterky och många andra, gifta med pionjärer i rörelsen och själva helhjärtat verksamma för partiet.

Anna Sterky, knuten till partiexpeditionen och ledningen för kvinnornas fackförbund efter sekelskiftet, berättade vid ett tillfälle om sitt första möte med Kata 1894:

”Jag minns ännu det första starka intrycket av hennes personlighet. Hon rent av utstrålade energi och verksamhetslust. Det var nästan en upplevelse att få tala med henne. Man kände att socialismen och arbetarrörelsen helt behärskade hennes tankar och tog allt hennes intresse i anspråk.”

Kata var också i sanning bergtagen av socialismens ideella syftning och av arbetarrörelsens praktiska uppgifter. Hon sparade sig aldrig vare sig i grovarbetet eller i debatterna. Hur fanatisk hon än kunde vara stod hon dock med fötterna på jorden och bekämpade modigt överdrifter var de än kom ifrån.

En av Hinke Bergegrens revolutionära förkunnelse inspirerad klubbist, Augusta Lock, förordade att arbetarkvinnorna skulle med pistoler göra slut på överklassen, och samma person ville även göra kvinnoklubben till en liga till manfolkets bekämpande. Dylika anarkistiska brandtal var inte i Katas smak. Hon kämpade för partiets åskådning och ville ”föra ut socialismens idéer till massorna” samt bedriva upplysnings- och organisationsarbete även bland kvinnorna. Det var också Katas linje som trots heta inre strider även blev klubbens.

Hon bekämpade även de s. k. vilda strejkerna av oorganiserade arbeterskor och förordade att man i agitationen skulle ”klargöra för arbeterskorna, så att de själva ser, att det är genom ett väl ordnat organisationsarbete som vi ska segra”.

Vad angår kampen mot karlarna vittnar Kata att hon kväll efter kväll måste be de aggressiva manhatarna ”komma ihåg att det var med männen och icke i strid mot dem, vi skulle kämpa”.

Men samtidigt fräste hon ursinnigt mot partivänner som ”betraktade kvinnan blott och bart som träl och könsvarelse” och i debatterna med dem krävde hon ”utan prut respekt för vårt program, som ställer man och kvinna på samma nivå”.

Det gick trögt att väcka, upplysa och samla arbetets kvinnor till politiskt och fackligt arbete. Kata låg emellertid i med nyfrälst iver och ospard energi för att organisera och skola dem. Då kvinnorna ansåg att de fick alltför ringa uppmuntran och hjälp av männen i detta arbete sparades det inte på kritik. Och Kata var inte den som var snålast i fråga om krav på männen och partiet i detta fall. Både kvinnorna och männen i rörelsen var dock angelägna om att ta hennes kraft i anspråk. Hon fick också det ena hedersamma och krävande uppdraget efter det andra.

Sålunda valdes hon av kvinnoklubben till ombud i Social-Demokratens kontrahentförsamling. Denna var mera då än nu en sjuvärdes livlig inrättning, där alla visste bättre än redaktionen själv hur en tidning skulle redigeras. Även Kata lämnade sina bidrag till de hetsiga och utdragna debatterna på dessa stämmor.

Redan 1896 invaldes Kata som första och enda kvinna i norra och mellersta distriktets styrelse.

Där fick hon träta med bland andra K. M. Ziesnitz, partisekreteraren som hon beundrade, August Palm, som hon tyckte illa om, och C. G. T. Wickman, den blivande partikassören, om varje fattigt öre till kvinnlig agitation.

”Då det gällde kvinnornas agitation — så ytterst viktig ur flera synpunkter — var det hart när

ogörligt att få något.” Vittnar hon själv. Partiet hade ju också endast några tusen medlemmar, de flesta även fattiga, och det rådde en kronisk brist på mynt i kassan, men samtidigt skrek hela landet på hjälp till agitationen. Kata visste det. Det var i själva verket inte så lätt varken att vara partikassör eller heta Kata på den tiden!

Vid partiets fjärde kongress 1897 kom frågan om den kvinnliga agitationen upp till debatt. Allmänna kvinnoklubben hade ställt problemet: Hur ska agitationsarbetet ibland kvinnorna bäst bedrivas?

Klubbens ombud var Kata och förutom henne deltog ytterligare endast två kvinnor. Hur stark hennes position i partiet redan var framgår av att hon insattes i ett av kongressens utskott, nämligen utskottet för arbetarskydd m. m. Vid behandlingen av klubbmotionen kritiserade hon den föreslagna resolutionens oklarhet och hävdade att det inom arbetarrörelsen icke existerade någon särskild kvinnofråga. Hon krävde att kvinnliga fackföreningar endast borde finnas i fack, i vilka enbart sysselsattes kvinnliga arbetare. Vidare begärde hon att kvinnliga agitatorer skulle utsändas.

Kongressen upprepade emellertid ett föregående beslut endast med tillägget att partistyrelsen uppfordrades att såvitt möjligt utsända en kvinnlig agitator, som särskilt borde verka för organiserandet av kvinnliga arbetare. För Katas förslag röstade dock 26 av kongressens 97 ombud.

Samma år bildades kommittén för den kvinnliga agitationen. Dess första ordförande blev Gertrud Månsson och sekreterare Kata. Vid kommitténs omorganisation 1900 var även Kata med, men nu utsågs Anna Sterky till ordförande och Gertrud Månsson till sekreterare. Kata var också med 1901 i kommittén för den kvinnliga agitationen men däremot inte i styrelsen för det år 1902 bildade kvinnornas fackförbund. Vid denna tidpunkt hade Kata redan slagit igenom som kvinnlig agitator och var alltmera sällan hemma i Stockholm.

Då kvinnornas fackförbund 1904 utgav första numret av sin tidning Morgonbris, som några år senare övertogs av den socialdemokratiska kvinnorörelsen, rapporterade Kata jublande förekomsten av ett 20-tal kvinnoklubbar. Hon tycks dock ha gjort nya tråkiga erfarenheter rörande männens skeva inställning till kvinnorna i partiet:

”Det är en mängd 'karlar' som tittar snett på kvinnorna enär de vill bli vakna och medvetna om arbetarrörelsen och dess betydelse. Men om de vore så 'högt skinande ljus' — dessa skapel-sens herrar — som de själva tror, så skulle de ha fått upp ögonen för den oerhörda betydelse som kvinnoorganisationen har — och ej kasta sneda blickar ibland på oss, för att vi söker höja oss utöver 'hemmets helgade område' och lära oss tänka på egen hand. Tänk på den betydelse det har för oss alla! Om vi på allvar hade kvinnorna till målmedvetna kamrater inom arbetarrörelsen — såge världen annorlunda ut! 'Vad kvinnan vill — det vill Gud!' Låtom oss visa att vi fattat innebörden i detta ordstäv och genom käck och modig agitation väcka allt fler och fler — tills vi alla är medvetna om vår plats i ledet — vid mannens sida.”

Både genom Morgonbris och föredrag utvecklade kvinnornas fackförbund ett betydelsefullt arbete. 1906 anställdes sömmerskan Signe Svensson-Vessman som funktionär med 75 kr. i månaden som lön och 3 kr. per dag i traktamente på resor i förbundets tjänst. Förbundet uppgick 1909 i redan existerande fackförbund i yrken med även kvinnlig arbetskraft.

Kata var outtröttlig i sitt arbete att väcka kvinnorna och få dem med i rörelsen. Hennes appell till arbetarklassens kvinnor, som kom ut på partiets förlag, underströk att solidariteten är den fasta klippan, mot vilken kapitalismens makt ska krossas. Det är bristen på samhörighet och organisation som tvingat kvinnorna att hålla tillgodo med hur dåliga löner som helst. På sitt avsiktligt enkla språk och med äkta patos inpräntar Kata fakta:

”Kamrater! Det ligger i er egen makt att trygga er själva och era barn mot nöd och elände. Dröj ej en enda dag längre med att sluta er samman i fackföreningar och ställ er med i våra

led! Slut er till det enda parti, det socialdemokratiska arbetarpartiet, som över hela världen för proletariats talan! Kom ihåg att blott genom egen kraft och tillsammans med era manliga kamrater kan seger vinnas!”

På de socialdemokratiska kvinnornas första rikskonferens 1907 var även Kata med och invaldes i arbetsutskottet. Denna konferens tog bland annat upp kravet på lika lön, kvinnlig yrkesinspektör, målsmanskapets avskaffande, reglementeringens upphörande, fattigvårdens reformering, modern medborgarbildning, fria skolmåltider, hem för ogifta mödrar, barnkrubbor för yrkesarbetande kvinnors barn, uppfostringsbidrag för barn utom äktenskapet, moderskapsförsäkring och en rad andra nu genomförda reformer. Kata belyste i flera artiklar i Morgonbris partiets kommunala program och manade kvinnorna att söka realisera detsamma.

Ordförande i arbetsutskottet blev Anna Sterky, kassör Elin Lindley och sekreterare Ruth Gustafsson. Som talare reste bland andra Hilma Hofstedt, Sigrid Westdahl-Hansson, Elin Neuman, Agda Östlund och Kata. Ett 70-tal nya kvinnoklubbar bildades och en allmän uppräckning inom kvinnorörelsen ägde rum.

Rösträttsamazonen

Innan Kata anslöt sig till SAP var hon en tid verksam i den borgerliga s. k. kvinnoklubben. Hennes försök att få in en mera radikal syn på den sociala frågan rönt inget gehör. När föreningen Gift kvinnas äganderätt 1884 gick upp i Fredrika Bremerförbundet stod hon skeptisk. Hon tyckte att FBF tedde sig som en ”jättestor frågo- och upplysningsbyrå för

arbetsgivare och arbetstagare på överklasskvinnornas arbetsfält". Hon ansåg sig även kunna konstatera att med själva reformarbetet var det skäligen matt. Kata var nog också redan ganska besviken på de borgerliga kvinnorna och lämnade dem utan saknad.

Då föreningen Samkväm för arbeterskor, Ellen Keys s. k. tolvter, sköt fart på 90-talet var Kata med. Inom dem mötte hon och sympatiserade med sådana radikala kvinnor som Emelie Bromée, Ann-Margret Holmgren och Anna Lindhagen. Hon medger även i en artikel långt efteråt att dessa samkväm främjat en bättre förståelse mellan arbeterskorna och överklassens kvinnor. En av de mest avancerade av de senare, Emelie Rathou, talade 1891 som första kvinna på 1:sta maj-demonstrationen i Stockholm. Några andra borgerliga kvinnor var också med i allmänna kvinnoklubben men försvann då klubben gick med i partiet.

Striden kring den allmänna rösträtten dominerade 80- och 90-talets politiska debatter. Den kvinnliga rösträtten var en del av frågan.

Redan i samband med kommunalreformen 1862 hade ogift kvinna och änka fått kommunal rösträtt. Med tvåkammerssystemets införande 1866 fick de indirekt inflytande på valet till första kammaren. Det torde ha varit få kvinnor som utnyttjat denna sin rätt. Till andra kammaren gällde rösträtten endast för män och hade lägst 800 kr. i beskattningsbar inkomst och inte stupade på något s. k. streck. Med småfolkets låga årsinkomster var de breda lagren praktiskt taget utestängda från politiskt inflytande.

Arbetarrörelsen tog upp kravet på allmän rösträtt nästan från sin begynnelse. 1884 motionerade radikalen F. Borg i riksdagen om rösträtt för kvinnor. SAP:s första kongress 1889 krävde allmän och lika kommunal och politisk rösträtt för både kvinnor och män. Partiet diskuterade även tidigt hur detta principiella mål skulle uppnås. Sålunda förordade kongressen 1891 folkriksdagar ochorstrejck som påtryckningsmedel.

Trots sabotage från visst liberalt håll kom också 1893 den första folkriksdagen till stånd. Som enda kvinna deltog Emelie Rathou, vars namn framförts av allmänna kvinnoklubben. Hon valdes även på socialdemokraternas lista i Stockholm men åtog sig ett mandat hon fått i Västerbotten.

Kata deltog livligt i förberedelserna till denna folkriksdag. Allm. kvinnoklubben var också starkt engagerad i agitationen. På ett möte ute vid Lill-Jans 1893 talade Amanda Horney för kvinnans rösträtt.

Till folkriksdagen 1896 framförde kvinnoklubben Kata som sin kandidat. Hon kom även med på suppleantplats på partiets lista.

De liberala hade nu blivit än mer misstänksamma mot socialdemokraterna i kampen om rösträtten. Ett uttryck därför var även Sofie Adlersparres i FBF avböjande svar 1896 på Katas propå om samarbete för aktualisering av kvinnorösträtten. För reaktionen var det ett mene tekel då på hösten samma år H. j. Branting, som den förste socialisten, och Carl Lindhagen, kvinnorösträttens speciella förkämpe, invaldes i andra kammaren.

Otåligheten i arbetarleden växte och tanken på radikala påtryckningsmedel för rösträttens erövring mognade snabbt. Partiets fjärde kongress 1897 med Kata bland ombuden ställde sig ytterst reserverad till en ny folkriksdag 1899. Den underströk i stället vikten av att starkast möjliga påtryckning skedde genomorstrejkssidéns spridning och tillväxt. Den tog även fasta på löftet från den skandinaviska arbetarkongressen om moraliskt och ekonomiskt stöd för en avgörande kamp.

Det nya seklet ingick med skärpta motsättningar i fråga om rösträtten liksom i många andra frågor. Arbetarpartiets kongress 1900 vidhöll ett föregående beslut att göra arbetarna förtrogna med tanken på en *erövring* av den politiska medborgarrätten, därest de maktägande skulle visa sig sakna vilja och politisk klarsynthet för vikten av denna frågas grundliga

lösning. Vid denna kongress invaldes Kata som första kvinna i partiets verkställande utskott.

Vid en särskilt för rösträttsfrågan utlyst arbetarkonferens i Malmö 1901 antogs ett principuttalande av följande innehåll:

”Då den allmänna, lika och direkta rösträtten överallt i världen är hörnstenen för folklig självstyrelse och modern demokrati;

då rösträttens bindande vid något som helst penningstreck strider mot grundsatsen om alls lika medborgerliga rätt i samhället;

då arbetarklassen först genom den allmänna och lika rösträtten kan nå fram till det politiska inflytande, som på grund av dess antal och sociala betydelse rättvisligen bör tillkomma densamma;

då den nyss även i Sverige på allvar införda skyldigheten: allmän värnplikt, politiskt och moraliskt, ur samhällsrättvisans såväl som försvarets synpunkt kräver som utfyllnad allmän rösträtt;

så förklarar sig konferensen, ombud för Sveriges organiserade arbetare, hålla orubbligt fast vid den svenska arbetarklassens gamla fordran på allmän rösträtt för alla myndiga och välfräjdade medborgare;

uttalar högt inför samhället och gent emot alla förslag och rykten om kompromisser och halvhetsformer: rösträttsfrågan är icke löst med mindre den allmänna och lika rösträtten är införd.”

Allvaret i denna klara deklARATION underströks genom ett från landssekreteriatet och parti-styrelsen utsänt cirkulär till organisationerna om erläggandet av en dagsinkomst för varje medlem till en storstrejksfond.

Maktens herrar föreföll inte särdeles imponerade ens av denna åtgärd, såvitt man får döma av regeringens förslag vid 1902 års riksdag. Det kungliga rösträttsförslaget stämplades av Branting som ett oantagligt lappverk.

Arbetarna blev förbittrade, en extra partikongress hölls i april, den överlade i tre dagar inför lykta dörrar, och resultatet blev ett manifest. Vi återger ett litet avsnitt som i en enda sats naglar fast reaktionens utmanande politik mot arbetarna:

”Vi minns de maktägandes egenlystiga klasspolitik, vi minns svälttullarna, urtiman, åkarpslagen, kränkningarna av föreningsrätten, vi minns massvräkningarna i Norrland och Halland, vi minns den betungande nya värnplikten, vi minns allt det som kännetecknat fåväldets härskarnycker under de senare åren — och vi skulle icke gå ut i ärlig strid för rättvisa och medborgarrätt?”

Manifestet anbefalldes fortsatt rustning för storstrejken, allt tätare massdemonstrationer och möten, kulminerande i arbetsnedläggelse. Ett storstrejksutskott på tolv personer tillsattes med Hj. Branting och Herman Lindqvist i spetsen. Bland övriga ledamöter befann sig även Kata, som nu kände sig som hemma på mammas gata.

Söndagen 20 april skulle huvudstadens arbetare inleda demonstrationsveckorna med ett fredligt tåg genom gatorna till Lill-Jans. Det gick lugnt tillväga både före och vid mötet. Men när de väldiga människomassorna återvände in mot staden brast det hela. Genom polisbefällets huvudlösa anordning och brutala chocker mot demonstranterna förvandlades denna minnesrika dag till den blodiga söndagen.

Gerhard Magnusson har som ögonvittne gett en målande skildring av massans sammanstötning med polisen vid det avspärrade Gustaf Adolfs torg:

”Skarorna, som krävde allmän rösträtt, skulle icke få komma slottet nära! Folkmassan, som

tättnar mer och mer kan icke plötsligt stanna eller vända inåt den trånga sidogata polisen anvisar. Då rider polisen fram och tränger med dragna sablar mängden tillbaka, medan i fronten utspelas ett blodigt skådespel mellan sabelhuggande polis och demonstranter. Häktningar sker i stort antal, och blödande demonstranter förs bort att få vård. Det blir en vild kravall här framme, och folkmassornas rop, kvinnors och barns skrik, polishästarnas gnäggande, polisbefällets befallningar och sablars och ridspöns svingande i luften gör det hela till ett upprörande skådespel.”

Hj. Branting lämnade för en stund riksdagen och begav sig ut på Gustaf Adolfs torg för att lugna stämningen. Därvid höll han på att bli kullriden av sabelhuggande polis till häst. Kata befann sig i det värsta och farligaste vimlet på Barnhusgatan dit även massorna sökt sig. Då hon ilsket frågade en polisintendent i vems namn han befallde folkmassan utanför Folkets hus att skingra sig blev hon anhållen och förd till polishuset.

En borgerlig tidning uppgav att 72 personer blivit anhållna och att 4 sabelhuggna förts till sjukhus. August Palm och Hinke bad även att få bli anhållna men den bönen ville polisen inte villfara. Kata blev också släppt frampå natten och slapp undan alla efterräkningar.

Adolf Hedin blev nekad interpellera om demonstrationsrätten. Stockholms riksdagsmän upp-vaktade då regeringen i frågan, och storstrejksutskottet tog upp förhandlingar med överståten Dickson om en ny demonstration under arbetarnas ledning. Den hölls söndagen 27 april och blev en fredlig massmönstring med 30- à 40 000 deltagare.

Den politiska storstrejken 15-17 maj, medan riksdagen behandlade rösträttsfrågan, blev en strålande manifestation för allmän rösträtt. Över 120.000 arbetare nedlade arbetet. Riksdagen gjorde rent bord och begärde en reform på den allmänna rösträttens grund.

Storstrejken väckte även kvinnorna till handling i fråga om sin rösträtt. Vid ett par möten i Stockholms Folkets hus i april 1902, med tal på det första av Anna Lindhagen och Hilda Sachs, togs kvinnornas rösträttsfråga upp. Man uttalade sig för en speciell landsförening för kvinnans rösträtt med anslutning från alla samhällsklasser. Den 4 juni samma år bildades Föreningen för kvinnans politiska rösträtt.

Kata hade före anslutningen till partiet i brev 1891 till Ellen Key uttryckt bekymmer för att kvinnorösträtten skulle bli reaktionen till stöd. Blott i bruket av rättigheter blir man mogen, kom Ellen Keys optimistiska replik, och evig rättslöshet blir lika med ansvarslöshet. Kata var också i en artikel i Idun 1894 skarpt kritisk mot de bildade kvinnornas brist på energi i kampen.

När taktikstriderna i och utom partiet i kvinnorösträttsfrågan bröt ut anmälde Kata åter bekymmer. Sålunda uttryckte hon på SAP-kongressen 1905, vilken hade att behandla en motion av Hinke med krav på att riksdagsgruppen skulle begära allmän rösträtt även åt kvinnorna, farhågor att detta skulle fördröja männens rösträttsfråga. Denna mening delades av Elma Danielsson och Anna Sterky. Ruth Gustafsson, Amanda Horney och Agda Östlund röstade däremot med Bergegren. Efter omröstning i arbetarkommunerna 1906 avslogs med kompakt majoritet ett kvinnokrav på extra partikongress i frågan.

Spörsmålet om en lösning av kvinnorösträtten samtidigt med männens rösträttsfråga blev ett stridsämne inom alla partier. De socialdemokratiska kvinnorna manade på sina rikskonferenser 1907 och 1908 arbetarkvinnorna att genom anslutning till kvinnoklubbarna ge eftertryck åt sin mening. Samtidigt lekte de även med tanken på en ny storstrejk för en samtidig lösning av rösträtten för både kvinnor och män.

1908 beslöt riksdagen en kompromiss: lika politisk rösträtt för män, dock med flera s. k. streck, proportionella val till båda kamrarna, 40-gradig kommunal rösträtt, valbarhet för kvinnor vid kommunala val.

Vid de kommunala valen 1910 erövrade kvinnorna 37 platser i städernas fullmäktige. Av dessa belades tre av de socialdemokratiska kvinnorna. Dessa pionjärer var: Gertrud Månsson, Stockholm, Anna Stenberg, Malmö, och Maria Ovist, Gävle.

Striden böljade sedan fram och åter under ett helt decennium. Först tio år efter Lindmans rösträttskompromiss, med ett världskrig, hungerregemente, europarevolutioner och hemmademonstrationer emellan, gav reaktionen upp sitt motstånd. Allmän, lika och direkt kommunal och politisk rösträtt infördes.

De första valen efter den nya reformens genomförande gav kvinnorna fem platser i riksdagen. Kerstin Hesselgren insattes i första kammaren, Agda Östlund och Nelly Thuring, socialdemokrater, Elisabeth Tham, frisinnad, och Bertha Wellin, högern, tog plats i andra. Det kvinnliga jungfrutalet i riksdagen hölls av Agda Östlund.

Arbetarpartiet, de socialdemokratiska kvinnorna och Kata intar en hedersplats i den segslitna och ofta förbittrade striden för allmän och lika rösträtt åt kvinnor och män i vårt land.

På facklig stråt

Ström berättar i sin krönika en rolig historia om Kata ute på sin första turné. Det var i Skåne. Kata deltog som ombud på partikongressen i Malmö. Anna Sterky skulle tala i Hälsingborg men råkade bli sjuk. Kata fick rycka in. Mötet blev en succé för Kata. Hon belönades med en hel turné. Så kom hon till Ystad, den väldige agitatorn F. V. Thorssons hemstad. Så här berättar Ström:

”Kata var synnerligen nervös, trots triumfen i Hälsingborg. Thorsson gjorde sitt bästa för att uppmuntra henne. Med hjärtat i halsgropen besteg hon talarstolen, började tala, men svimmade. Thorsson fick in henne i ett sidorum och hällde, så nykterist han var, en flaska porter i henne för att stärka henne.”

Detta otroliga hände alltså då hon första gången befann sig på turné utanför Stockholms hank och stör. Hennes rampfeber och svimning i Ystad kunde dock icke hålla Kata tillbaka från en livsuppgift som hon redan skymtade:

”Från och med nu var tärningen kastad och jag blev den vandrande jude, som utan rast och ro drar land och rike omkring, spridande socialismens gift för världens alla väderstreck.”

Kata hade börjat sin verksamhet inom partiet bland kvinnorna. Hon hade deltagit i de ofta het-siga debatterna på klubbmötena, hållit små tal i klubbar och fackföreningar, organiserat kvinnliga arbetsgrupper och deras aktioner, varit i häftiga dispyter med partiets män i styrelser och utskott, slagits på distriktskonferenser och partikongresser. Nu skulle hon ut på vida fältet som agitator och predikare.

Starten skedde för textilfolkets förbund med poeten Gustaf Janzén, signaturen Textyrius, som målmedveten vävarorganisatör och upplyst despot vid styret. Detta var ingen tillfällighet. Redan i Stockholm hade Kata tidigt fått kontakt med det fattiga vävarfolket i Barnängens textilfabriker och bildat fackförening vid Stockholms yllefabrik.

Nu började hennes turnéer i Norrköping, Viska-dalen, Göteborg, Halland och över hela landet för utsvettade vävare och svältavlönade textilflickor. Hur det gick? Hennes rapporter är som en omväxlande film. Ibland utbrister hon att Janzéns textilare är solglimtar, ibland klagar hon att kvinnorna ha svårt att begripa sin skyldighet mot sig själva, ibland rasar hon mot slöhet och oförstånd, ibland är hon arg över inställda möten, ibland sänder hon uppgifter om usla löner, ibland skäms hon över textils grottekvarnar. Någon gång tar hon förtvivlad till orda i fackorganet:

”Se nu på textilarbeterskorna! Som unga töser börjar de i textilfabrikerna att mala guld i

grottekvarnen åt sina herrar. Deras livsmod brytes, deras hälsa tar skada av att vid tidiga år stå i osunda, dammiga fabriker, och allt detta säger man dessa tusen sinom tusen kvinnor, men tror någon de hör vad man säger? Nej, tro aldrig det!”

Men även förslavade textilare och bleka väverskor reste sig, blev slagna, skingrade, reste sig på nytt, samlade sig igen, krävde sin rätt, och så en dag stod även deras fackliga värn färdigt. När Vävar-Johans förbund firade sitt kvartssekeljubileum var den grånade Kata med på blomsterprytt podium.

Hennes unga kärlek till rallarna blommade upp på nytt under många strapatsrika härjartåg bland dessa obändiga kulturens banbrytare i svenska obygder när seklet var ungt. Kata älskade sina rallare, sökte upp dem i deras baracker, tiggde bibliotek åt dem, arbetade för en sjukkasse och talade solidaritet med dem. Hon berömde dem för deras goda hjärta mot lidande kamrater, risade dem för deras fel och vädjade till deras klassinstinkt:

”De däruppe på höjderna föraktar er, därför att ni tuggar snus, super och slåss. Låt dem i stället frukta er för er styrka genom sammanhållning, kunskaper och socialistisk övertygelse! Som ni uppträder i bygderna, så blir socialismen bedömd. Varen därför nyktra, hjälpsamma, skydda de svaga mot de rika, sprid kunskapens säd, faren fram som kulturmänniskor, icke som vildar, som sätter skräck i byarna! Jag lägger mig icke i era erotiska förhållanden, som är er ensak, men om någon överger sitt barn och barnets mor, så är det en annan historia, då bryter ni mot samhällsmoralen och mot solidariteten, arbetarrörelsens livsprincip, då blir ni likvärdiga med strejkbrytare och jag vill ingenting ha med er att göra! Ni skämmer då ut både er och rörelsen och partiet!”

Det var ord och inga visor, ett djärvt och öppet språk som de rejäla och vilda rallarna begrep, en lättfattlig moral som de själva gillade. Många ha vittnat om detta. Det uppstod, kan man säga, ett andligt kärleksförhållande mellan Kata och rallarkåren, framhöll den gamle ledaren för rallaravdelningen i Krylbo, C. J. Söder, vid en tidpunkt då han var förtroendeman i Grov- & Fabriks. Andra ha sagt detsamma. Säkert är också att de hyste ömsesidig respekt för varandra och att Kata förtjänade en högertidnings ironiska titel ”rallardrottningen”.

Men Kata hann med agitations-, organisations- och upplysningsarbete även bland andra grupper av arbetare.

Hon drog fram som en vårstorm bland Olle Danielssons sågverksproletärer efter hela Norrlandskusten och Calle Lundbergs gruvkarlar i Bergslagen och ovan Polcirkeln.

Hon bröt mark bland Algot Törnqvists hinkeanstuckna stenhuggare i Blekinge och Bohuslän och bland Ernst Blombergs eftersläntrande bruksarbetare i Dalarna, Gästrikland och Värmland.

Hon upplyste och uppmuntrade Anna Johanson-Visborgs bryggeriarbeterskor i Stockholm och Signe Svensson-Vessmans sömmerskor runt om ute i landet.

Överallt blir hon kringjublad och buren på händerna av arbetets män och kvinnor, som beundrar, ja, nästan dyrkar henne.

Vad hon förkunnar är inga märkvärdiga och djupsinniga saker. Hon inskräper blott att fackföreningen är underklassens säkraste vän i kampen mot kapitalets enväldsmakt och det bästa skydd arbetaren har i striden mot arbetsgivarens godtycke. Hon framhåller att arbetarrörelsens mål är att höja underklassen, lyfta den upp ur fattigdomens och okunnighetens dy, göra varje proletär till en fri och självständig medborgare.

Hon försmår inte att använda berättelsen om fadern, de sju oeniga sönerna och de sju hopbundna käpparna för att åskådliggöra hur nödvändigt det är att arbetarna har solidaritetskänsla och håller samman. Ironiskt understryker hon hur arbetare i inbördes slit och kiv, förlamade av dumhet och slöhet, lätt krossas av arbetsgivaren, som sedan låter

hungerpiskan vina kring öronen på dem som inte förstår sitt eget bästa.

Och hennes enkelt gripande ord, framförda med fanatisk kraft och övertygande patos, går rakt in hos ärekära, frihetslystna och rättskrävande proletärer, som med talarinnan själv drömmer om ett mänsklighetens lyckorike, befriat från kapitalismens trældom och elände.

Kata vet även vad hon talar om. Med egna ögon har hon sett det uselt lönade släpet i Kung Frodes grottekvartar och själv upplevt arbetsgivarnas brutalitet mot värnlösa arbetare med kvinnor och barn. Hennes åhörare vet att hon talar sant.

Hon bröt missmodet hos slagna textilare vid tysken Gesterlings Oskarström och hjälpte dem bygga upp på nytt sitt raserade bröstvärn.

Hon upplevde högergrevens till Råbelöf ofosterländska skamlöshet att vräka svenska lantarbetare och importera galiziskt slödder.

Hon skrek sitt indignerade Fy! Fy! då exstatsministern Christian Lundeberg i Mackmyra lät bära ut även barnsängskvinnor i marssnön när maken inte ville avsvära sig föreningsrätten.

Hon vände borgarbladens skall mot sig för Sandöupploppet mot strejkbryteriet till en anklagelse mot ett provocerande och brutalt arbetsköparvälde.

Kata var icke rädd för att ta arbetarnas parti mot ett utmanande kapitalistblock, och hon spottade sitt förakt rakt i ansiktet på maktens svansviftare.

En agitators liv

Var Kata älskad och ärad av det enkla folket ute i landet, vars talan hon förde utan fruktan och tadel, så var hon i stället så mycket mer hatad och föraktad av de härskande i samhället, vars maktposition hon ville underminera.

Hennes agitatorsliv och härjartåg var bräddat med strapatser och fyllt med äventyr.

Bara att tala ett par timmar mest var dag och att resa dag ut och dag in i veckor och månader år efter år var en bragd. Kata turnerade i mer än två decennier och höll flera tusen föredrag i skilda ämnen i landets alla avkrokar vid alla tider på året. Tredje klass järnväg eller turbotåg var det vanliga fortskaffningsmedlet, men ofta var det hästskjuts mellan orterna, ibland dock mera ovanliga åkdon såsom akja, rissla, timmerkälke eller tralla. Hon fick tala i alla slags lokaler, ofta primitiva, oeldade, otillräckliga, men ibland var landsvägen hennes mötesplats.

Någon klädhögfärd under sina agitationsfärder var icke Kata besvärad av utan utrustade sig praktiskt efter varje resas behov. Hon var klädd i sydväst och oljerock då hon i öppen båt färdades mellan holmar och skär och i hund- eller vargskinnspäls då hon åkte gästgivar-skjuts mellan norrländska byar i tretti graders köld. Både vår, höst och vinter liknade hon mest ett otympligt klädbylte då hon äntrade en gigg eller ovig steg ur en släde. Många kritiserade hennes povra klädsel men icke ens en kvinna lär kunna resa på långturné i dansskor och högtidsblåsa.

Innan Ofotenbanan mellan Gällivare—Kiruna öppnats för trafik fick Kata göra en 12-timmarsresa i 20 graders kyla i oeldad finka tillsammans med rallare och gods. Hon berättade i Ny Tid:

”Till all lycka var det inga fyrfota kräk med denna gång, utan endast proviant i långa banor, bland annat potatissäckar, äggglådor och en hel bataljon mjölkflaskor, som skulle portioneras ut vid stationerna. Mellan provianten stod klädsäckar och rallarskuffar, på krokar i taket dینگlade kappsäckar och väskor, och i allt detta virrvarr skulle nu passagerarna placera sig bäst de kunde.”

Vid ett annat tillfälle hade ett tåg blivit försenat och Kata hann inte med ett annat som hon

beräknat för att hinna fram till ett möte. Bilar fanns inte då och med hästskjuts skulle det gå för sakta. Kata lyckades beveka personalen på stationen att få åka fram med banvakternas tralla. Det blev många ombyten på den åtta mil långa färden men talarinnan kom fram i tid om ock ledbruten och trött.

Berättaren erinrar sig en upplevelse tillsammans med Kata i Söderfors. Lokalerna var bommade och brukshotellet nekade oss logi, men en bryggare upplät både hus och tomt. Oturen ville att regnet öste ned och tvingade Kata att tala för några hundra paraplyer. Dagen efter skulle vi ned till stationen och vi fick gratis skjuts med värdens bryggarvagn. Oturen ville åter att regnet öste ned, vi saknade allt skydd, efter en halv timmes färd var vi genomblöta. Kata lär ha kommit hem lika frisk som då hon for men berättaren fick gå i säng.

Det var ingenting ovanligt att Kata nekades lokal eller att man störde hennes möten på allmän väg. Ett mötesförbud vid Eds station fick hon papper på från landskansliet i Vänersborg. På ett ställe norrut arrangerade hon en gång exercis med länsman på vägen medan en talrik publik satt lägrad å ömse sidor och girigt lyssnade på Kata. Ilskna bönder kunde hon ibland skrämman på flykt efter ett misslyckat försök att störa hennes möte. Vid ett tillfälle, då ett sällskap ordnat ett hundslagsmål i störningssyfte, tog Kata hem spelet med ett inpass:

”Nu har jag för er, mina åhörare, i ord skildrat, hur det kapitalistiska samhället ser ut. Den levande illustrationen ha emellertid våra motståndare sörjt för. Betrakta dessa hundar i deras ursinniga slagsmål och ni får en förträfflig bild av det samhälle deras ägare representerar!”

Ett fult attentat var Kata utsatt för 1913 i Holm, Medelpad, under en turné med 50 valmöten. Tillsammans med två klubbister åkte hon de ca 5 milen från Sundsvall efter häst. Alla tog in på Gästis, som ägdes av en högerpamp, lite trakterad av socialister. Katas sällskap gick i förväg till lokalen och själv skulle hon komma efter med skjuts. Den skjutsen glömde hon inte i brådrasket. Hon fick åka både länge och väl och undrade till sist om hon inte var framme snart.

Mannen som körde låtsades förvånad och sade att han fått order att köra henne till Liden. Då fattade Kata galoppen och röt åt körkarlen så det gav eko i berg och öde skog:

— Va tar ni er till, karl? Vänd hästen genast för annars är jag man för att det här ska stå er dyrt! Vet ni ingen levande skam, karl?

Om det nu var gästgivaren själv eller någon lejd själ som stod bakpå släden, men innan Kata hann blinka var skjutsen vänd, dock med ena skackeln illa där, och en timme försenad stod en upprörd Kata i en fullsatt lokal, medan skjutsen försvann i mörkret.

Efter föredraget skulle en präst göra sig kvick på Katas bekostnad samtidigt han ville skyla sin feighet att inte våga ta en dust med henne:

— Det är väl inte lönt att byta ord med en kvinna med ett sånt smort munläder som Ni. Rappt kom repliken:

— Ja präster och agitatorer måste nog ha munlädret smort, ty båda måste ju tjäna födan med munnen.

Prästen dröp under församlingsbornas jubel. Man fick akta sig noga att försöka vara överlägsen mot Kata.

Kata skrev själv på gamla dar, inte utan en viss självmedveten stolthet, att ingen blivit så smutskastad av de borgerliga som hon inom arbetarrörelsen. Som ingen annan blev hon beljugen, förtalad och utskäld i borgerlig press. Ett enda litet smakprov kan serveras ur Köpings-Posten, som berättade att Kata på järnvägen Ramnäs—Västanfors slagit sig ner hos en ung soldat i en kupé:

”Hon öppnar sin svada och i uttryck så råa och plumpa, att väl näppeligen en karl kunnat

tillåta sig ett sådant språk, far hon ut emot militarismen och försvarsväsendet, övergår sedan att tala om Hinke, som hon höjer till skyarna och framhåller som den ende, som det är värt att lyssna till o. s. v. Hennes åhörare, som storligen häpnade över så mycket fräckhet och kände större vämjelse än intresse, föreföll säkerligen alltför oemottaglig, varför Kata beslöt att på annat sätt mjuka upp hans förhärdade hjärta. Hon öppnar sin korg och bjuder på mat, brännvin och öl.”

Social-Demokraten anmärkte omedelbart artikeln var synlig, att Kata det året ej rest på den uppgivna järnvägen, att hon allt annat än prisade Hinke, att Kata är absolutist och att Köpings-Posten ljög fräckt och dumt.

Kata skulle haft anledning många gånger att åtala vissa tidningar för deras lögnaktiga och ärekränkande beskyllningar, men hon föredrog att låta glömskan och tystnaden falla över denna smutsiga trafik.

Självt var dock Kata infamt påpassad av enskilda och myndigheter på föredrag och möten. Ett par gånger blev hon också åtalad för smädelse mot riksdagen.

Det första åtalet fick hon för ett föredrag i Ronneby några månader före storstrejken.

Stadens borgmästare, E. Flensburg, hade infunnit sig på mötet i sällskap med hela stans poliskår. När Kata tillspetsat ett känt faktum rörande valrätten till första kammaren med att säga, att senaten valdes av oxar, får, svin och penningpåsar, reste sig borgmästarn och befallde:

— Jag förbjuder Eder att fortsätta Ert föredrag. Ett dramatiskt replikskifte uppstod.

— Med vad rätt upplöser Ni ett i laga ordning tillkommet möte?

— Ni smädar riksdagen. Mötet är upplöst. Gå, gå!

— Om jag genom min kritik smädat riksdagen får domstolen avgöra. Men med vilken lags rätt upplöser Ni detta möte?

— Vill ni lämna talarstolen eller icke? Jag nedlåter mig icke till att tala med Er. (Till publiken): Gå! Ge er i väg!

(Kata vänd till publiken):

— Ska jag lämna talarstolen? (Publiken: Nej, nej!) Kata till borgmästarn:

— Ni hör, herr borgmästare, folkets röst. Och folkets röst är Guds röst, säger ordspråket. Vår Herre är förmer än en borgmästare, alltså fortsätter jag med några avslutningsord.

Men borgmästarn ropar:

— Polis, polis! Var är polisen?

Denna hade dock lojalt följt borgmästarns uppmaning att gå sin väg. Kata ingriper då och säger:

— Jag ska hjälpa Er. Ärade åhörare. Gå nu lugnt hem!

Publiken trottade av, liksom mötesstörare och talare. Nästa dag fick Kata en stämning för att hon ”talat smädligt mot riksdagen” samt för att ”hon icke hörsammat vederbörande polismyndighets tillsägelse att upphöra med föredraget”.

För smädelse dömdes Kata till 2 månaders fängelse och för ohörsamhet till 25 kronors böter.

Hela pressen var onådlig mot borgmästarn, det gycklades med honom i revyer och nidvisor och Branting roade sig med att plocka fram en gammal liberal elakhet om Per Andersson och hans svin:

”Per Andersson i en svingård så fin
sin hela förmögenhet lade,
och tack vare sina femhundra svin
till riksdagen rösträtt han hade.”

Men svinpesten tog alla svinen och ägaren miste rösträtten, vilket gav författaren anledning ironiskt spörja:

”Vem var det, som rådde om rösträtten, säg?
Per Andersson själv — eller svinen?”

Kata upprepade sitt åtalade föredrag både i Stockholm och ute i landet på stora möten. Hon åtalades även i Växjö. Det blev fiasko. Borgmästarn i Ronneby fick bakläxa i hovrätten och fick sticka rumpan mellan benen.

Mot Hinke med Fabian

SAP:s första kongress 1889 knäsatte den parlamentariska taktiken. Den förklarade den allmänna rösträttens snara beviljande som den enda vägen till en lösning av den sociala frågan. Bakom denna mening stod Branting, Palm, Sterky och de fackliga ombuden.

Hinke Bergegren synes däremot aldrig ha accepterat denna linje. Inför partiets andra kongress 1891 öppnade han en intensiv kampanj för våldet som proletariats befriare. Redan underrubrikerna i ett hans föredrag: Till målet, ger klart besked om vart han syftar:

”Taktiken i olika länder. — Klasskampen. Arbetarpartiet bör inte gå den parlamentariska vägen. — Förslag till ny taktik. — Allmänna strejken; historik. — Det politiska lönnmordets och våldshandlingars berättigande. — Proletariats sammanslutning.”

Sin mot partiet stridande ideologi propagerade Hinke även i sin veckotidning Under röd flagg. Branting i Social-Demokraten och Axel Danielsson i Arbetet gick skarpt tillrätta med Hinkes ”anarkistiska villervalla”.

På kongressen i Norrköping var också dessa två folkledare huvudtalare mot den nya taktiken. De var även utformare av de tre resolutionerna i frågan, vari partiets taktiska och principiella åskådning fastslogs.

Den första och viktigaste stämplade den anarkistiska samhällsteorin som antisocialistisk och tog bestämt avstånd från anarkistiska partibildningar. En annan uttalade sig mot alla ”dumdristiga planer” på en ”våldsam kupp” och fastslog att revolutioner ”inte kan göras”. På den aktuella frågan: Parlamentarisk taktik eller våldsmedel? gavs svaret:

”Då det socialdemokratiska arbetarpartiet är ett revolutionärt parti, som eftersträvar en grundlig omvälvning av det bestående borgerliga samhället, måste det ta i betraktande möjligheten av att det organiserade våldet kan bli det lidande proletariats slutliga förlossare.

Men så länge ännu icke den allmänna rösträttens fredliga medel är prövat, uttalar kongressen på det bestämdaste sitt ogillande av all slags dynamitagitation och stämplars såsom förrädare mot våra principer sådana agitatorer, som upphetsar massorna till våldshandlingar mot enskilda.”

Hinke och hans vänner inom rörelsen lät sig ingalunda bekomma av dessa klara verba. De fortsatte sin propaganda i tal och skrift för ”småmord, dolken-i-köttet och dynamit” i stället för ”parlamentariskt skoj och politisk humbug” som proletariats frälsare. Företrädarna för den parlamentariska metoden kunde med skäl påstå att Hinke gav partiets motståndare vapen i händerna.

På hösten 1892 bildades en socialdemokratisk ungdomsklubb i Stockholm. Denna inrymde även en del anarkistiska element av samma typ som Hinke. 1893 utbringades sålunda inom

klubben ett: Leve anarkismen! och 1894 utkom Olof Kronows tidning Anarkus. Klubben blev upphovet till det 1896 startade socialistiska ungdomsförbundet. Detta utvecklades med åren alltmer till en hinkeansk organisation med Brand som organ.

Kata utkämpade redan vid inträdet i partiet och kring sekelskiftet många hårda duster med de hinkeanska elementen både i religionsfrågan och om taktiken.

Efter socialistiska ungdomsförbundets kongress 1903 bröt sig Malmöklubben ut och tog initiativet till ett nytt förbund. Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund bildades. Dess främste inspirator, Fabian Månsson, redogjorde i förbundets organ Fram, vars första nummer utkom första maj, för orsakerna till utbrytningen. Själva bakgrunden var den allmänna olusten över att så litet blev utträttat och med Brands usla redigering:

”Dennas innehåll blev med varje nummer allt mera ensidigt, bestående av ett ideligen idisslat ovetv på partiets ledande personer, militarismen, parlamentarismen och religionen och till sist sådant, att när man läst ett nummer av tidningen, visste man på förhand vad som stod att läsa i alla de andra.”

Men det som rågade måttet var dock kongressens antireligiösa, försvarsnihilistiska och antiparlamentariska inställning.

Kata riktade omedelbart i ett brev till Frams redaktör: Herman Österdahl, en hälsning till förbundet och uttryckte sin glädje över att man ”tagit avstånd ifrån den revolutionära socialismen å la Hinke Bergegren och hans falang, och bildat en på socialdemokratisk botten stående ungdomsrörelse.”

Hon deklarerade en länge närd tanke, som senare tog form i ett bestämt krav:

”Ska man vara revolutionär, då ska man ha mod att öppet och ärligt bilda ett revolutionärt parti -och ej haka sig fast som kardborrar vid det socialdemokratiska partiet — med vilket man ej, efter programändringen, längre har det ringaste att göra.”

Det blev strid på kniven mellan de två förbunden om ungdomens gunst. Hinke och Kata mätte varandra skäppan full. Hon blev också flitigt utnyttjad i agitationen och nya klubbar växte upp i hennes spår.

Hon ville även teoretiskt fördjupa åsiktskampen mellan de unga. Redan i Frams andra nummer påbörjar hon en artikelserie om socialdemokrati och anarkism. Däri skildrar hon bland annat den dramatiska striden mellan ryssen Mikael Bakunin och tysken Karl Marx inom den första internationalen. Artiklarna utgavs i utvidgad form som broschyr och gjorde stor nytta.

Frågan om en uppgörelse med hinkeanismen var uppe på partiets kongress 1905, Kata hävdade att det var ”nödvändigt att göra rent hus”, men i enighetens tecken avskrevs saken.

Tålmodets bågare rann dock över med den av C. G. Schröder förlagda ungsocialistiska alstret Gula Faran i december 1905. Tidningen presenterade å första sidan ”Fyra kungar eller fyra stråtrövare i tjuvsamhället” med kung Oscar II främst. En penna som förordade ”dolken i köttet på systemets försvarare” avslöjade sin råhet i följande tirad:

”Helt visst skulle det verka ofantligt väckande och entusiasmerande bland proletärerna, att ett skräckvälde iscensattes, varvid tusentals av tjuvsamhällets stråtrövare vräktes undan från sina positioner.”

Partiets styrelse beslöt 1906 suspendera Hinke Bergegren och C. G. Schröder och partiets medlemmar godkände genom allmän omröstning denna åtgärd.

Vid partiets kongress 1908 fick både Bergegren och Schröder närvara och försvara sig. Även nu underströk Kata med eftertryck att ”vi måste göra klart för oss om vi ska vara anarkister eller socialdemokrater”, att vi måste ”begagna oss av parlamentarisk aktion” men icke heller

glömma att ”genomsyra våra organisationer med socialismens idéer”. Med 227 ja mot 69 nej blev Hinke och Schröder omedelbart uteslutna ur partiet.

Därmed var denna episod i partiets historia likviderad. För Katas del var striden med Hinke en strid om idéer och taktik. Hon behöll ofta en rent personlig respekt för den som angrep henne mest.

Fabians nya ungdomsrörelse gick framåt med stora kliv. Kata gav den socialdemokratiska ungdomen allt sitt stöd. En rad talare, skribenter, organisatörer växte fram i dess led.

Bland de intellektuella märktes Zeth Höglund, Ture Nerman, K. G. Ossiannilsson, Oscar Olsson, Algot Ruhe, Rickhard Sandler, Hannes Sköld, H. F. Spak, Fr. Ström, Ivar Vennerström, H. Åkerberg och många andra.

Och bland de mera proletära elementen syntes Hj. Gustafsson, Per Albin och Sigfrid Hansson, Karl Kilbom, Hj. Larsson, Einar Ljungberg, Gustav Möller, Adolv och Karl Olsson, Emil Olofsson, Emil Wallin, K. Ward, Ernst Åström samt hundra andra som var i elden.

För dessa röda ungdomar var Kata som en erfaren mor och själv talade hon alltid om sina pojkar. Hon blev även alltmer engagerad i denna ungdomsrörelse och fann där resonans för sina ideer och strävanden.

Under den tillspetsade unionskrisen mellan Sverige och Norge 1905 var Kata eld och lågor för norska folkets rätt att vara sig självt. På partiets kongress detta år stod hon sida vid sida med Branting, liksom under orosdagarna 1895 i samma fråga och talade för Norges sak i klara och rättframma ord:

”Vi erkänner nationernas rätt lika väl som individernas, vi glömmer aldrig vår solidaritet med Norges arbetare.”

Ett dramatiskt inslag i striden blev ett manifest på den röda ungdomens kongress. Manifestet var en flammande vädjan: ”Ned med vapnen! Fred med Norge!” och gick ut i hundratusen exemplar.

Författaren Zeth Höglund fick sona sin bragd med sex månaders fängelse.

Tack vare den fredsvänliga svenska opinionen och kungens resignation blev vårt broderfolk fritt utan att behöva gripa till våld.

Den antimilitära agitationen tog fart. Borgerlighetens svar blev de s. k. staafflagarna. Med detta vapen slog reaktionen ned på många röda ungdomar med hårda straff för antimilitära upprop. Resultatet blev en intensifierad propaganda. Militarismen blev alltmer impopulär.

Kata hade som ung mor betagen läst Bertha von Suttners roman Ned med vapnen! Hon deklarerade på partiets kongress 1905 att Finlands öde gjort henne till försvarsvän. Hon ogillade Hinkes försvarsnihilism och ungsocialisternas värnpliktsvägran. Men gillade Fabians paroll: En man, en röst, ett gevär!

Hon anslöt sig även till hans krav på ungdomskongressen 1905 att militarismens miljoner skulle ges till jordbruk och kultur. Zeth Höglunds Ned med vapnen! och Fabians Kan Sverige försvara sig? blev även Katas frågeställning.

Med ungdomsklubbisterna kring Per Albin Hansson stod hon kritisk mot riksdagsgruppens politik i militära frågor. Hon företrädde en skärpt kamp mot det militära systemet. Sin positiva försvarsvilja fann hon uttryckt i kravet på mellanfolklig skiljedom och i drömmen om internationell arbetarsolidaritet mot kriget.

Den socialdemokratiska ungdomens kamp mot smutslitteraturen och för vidgat studiearbete var helt i Katas smak. Likaså Fabians våldsamma offensiv mot hungertullarna och Carl Lindhagens insatser för en radikal jordreform. Detta var praktiskt aktuella uppgifter som låg

bäst till för henne i den livliga muntliga agitation hon bedrev.

Och i de teoretiska debatterna om socialistisk politik mellan äldre och yngre, mellan Bernsteins revisionism och Kautskys marxdogmatism, tog hon klart parti för den röda ungdomens opposition.

Med Zäta till Lenin

Skärpningen av den politiska kampen och de fackliga striderna: åtalraseriet mot oppositionen, lockouterna mot arbetarna, hatet mot strejkbryteriet, propagandan mot militarismen etc., förde Kata allt längre till vänster inom socialdemokratien. Hon slöt sig allt närmare Zeth Höglund och hans radikala garde, vars nya tidning Stormklockan 1908 gav den eggande startsignalen: Rättning vänster! De äldre partivännernas missnöjda gny, Staaff-liberalernas vacklande politik, reaktionens hetsande förtalskampanjer etc. kunde endast påskynda denna utveckling.

Så kom storstrejken hösten 1909, en gigantisk, högdramatisk och tragisk bältespännarkamp mellan arbete och kapital, vari Kata deltog med hela sin själ.

Kapitalets generalstab i regering och arbetsgivarförening, med Arvid Lindman och Hj. von Sydow i teten, ville strid till varje pris i syfte att slå ned arbetarrörelsen. Man fick den. På lockouten mot stora arbetargrupper och hotet mot resten svarade arbetarklassens generalstab, med Herman Lindqvist och Hj. Branting i spetsen, med storstrejk av trehundra tusen arbetare.

Kata tecknade i Vargaflockens moral, ett föredrag som hon höll på hundratals platser under och efter den stora striden, på sitt eget språk utgångs. läget:

”Vi vägrar våra utsugare vår arbetskraft intill dess man lärt sig respektera både vårt människo-värde och vår medbestämmanderätt. *Ni* har guld, *vi* har arbetet, och utan *vårt arbete* blir *ert guld* i det närmaste värdelöst. Hellre en ärlig strid, med risk att bli slagna, än att se hur inre missnöje fräter, än att ge sig på nåd och onåd utan strid.”

Och strid blev det. Bitter och lång. Kata fick personligen uppleva den. Hon blev avdelad för en viktig uppgift. För textilarna i västra Sverige. De måste hålla ut. Kata hade fina möten. God stämning rådde. Många trakasserier förekom. Lokaler blev ofta stängda. Landsvägen var inte alltid trygg. Polisen var ibland närgången. Textilfolket svälter men ger sig inte. Kata rapporterar om läget:

”Man hade till och med ridit in på gårdarna och jagat flickorna ... Nöden stor bland textilarna, men de små flickorna håller tappert ut ... Mina textilflickor älskar jag snart som om de var mina egna töser ... Måtte vi bara dels kunna hålla ut, dels vinna åtminstone en dräglig fred ...”

På Katas många oroliga frågor hur det står till i själva högkvarteret ger hennes goda vän Anna Sterky nöjaktiga besked och totalsituationen i ett nötskal:

”Svaret, vår tidning, är stiligt med alla sina rapporter, där folket självt talar. Men Kata, tänk dig att vi har hela samhället *mot* oss: regeringen, de borgerliga, pressen, polisen, militären, allt, och den där von Sydow, som är f. d. polischef; i honom har arbetsgivarna fått en ledare, som har bra försänkningar ; hans broder är med i regeringen. Ja, nog bär det emot oss alltid. Men det blir att hålla ut ; det blir ett eldprov på vår rörelse.”

Det blev det också. Lugn, imponerande mäktigt pågick storstrejken jämnt en månad. Endast Gule Josefs skaror svek.

Svenska kvinnor med Selma Lagerlöf, Lydia Wahlström och Anna Withlock främst, såg hur kvinnor och barn svält och försökte medla. De fick ett fränt svar. Civilminister Hugo Hamilton vände upp och ned på sanningen: ”De som öppnat denna strid måste lära sig inse, att över varje klass står samhället.” Masslockouten var inget angrepp på samhället, men

storstrejken däremot var det! Kata fräste och spottade sitt förakt i ansiktet på en regering, vars tre mest kända namn var Lindman, Hamilton och von Sydow:

”Det är med fullt fog vi hyser det allra största misstroende till ovällden hos en så sammansatt regering som egentligen blott är en samling reaktionära släktligor i stället för en regering som ska tillvarata hela landets intresse!”

Men denna regering segrade i den första rondan. Arbetarnas regering påbjöd den rationella klyvningen. Storstrejken blåstes av och arbetet återupptogs. De först utkastade fick ensamma slåss och betäcka reträtten. Framst järnbrukens arbetare som också kämpade tappert mot svält och vräkningar.

Striden rann ut i sanden. Många tiotusenden arbetare bestod eldprovet dåligt. De gick missmodiga eller förbittrade ur LO. Några tusen revolutionärt sinnade bröt sig ut och bildade SAC. Men en kärntrupp svek icke.

Kata var inte den som fällde modet. Under arbetarnas jubel och borgarnas ilska nagelfor hon vargaflockens moral. Hon tyckte att varje arbetare, varje liten arbeterska kunde vara stolt över att ha fått kämpa med. Optimistiskt och visionärt yttrade hon:

”Sveriges arbetare är icke krossade. Det kommer en ny dag!”

Denna nya dag kom fortare än stridens regissörer kunde ana.

Mellan storstrejken och första världskrigets utbrott tillspetsades de politiska striderna och dramatiska scenförändringar växlade snabbt.

Arbetarnas första svidande svar på det fackliga nederlaget och reaktionens anlopp i riksdagen blev uppmarschen i de kommunala valen 1910 på den nya rösträttens grund. Däri tog Kata livligt del. Hon informerade i en serie artiklar i Morgonbris de socialdemokratiska kvinnorna om partiets nya kommunalprogram och hur segern skulle utnyttjas i det kommunala arbetet.

Den röda ungdomen skärpte sin agitation och gav radikala paroller. Kravet på republiken vann anklang. De röda bilarna 1911 gjorde stor lycka. Kata och hela raden av förbundets bästa talare var med. En kamplust och entusiasm utan like rådde i partiet.

Valet på hösten blev en glänsande seger för vänstern. Liberalerna behöll ställningen som andra kammarens största parti. Men gruppen kring Branting blev nästan fördubblad. Högers Lindman fick stryk och måste lämna regeringsbestyren. Branting avböjde liberal-socialistisk ministär. Staaff och hans liberaler fick ensamma ta ansvaret.

Den liberala ledaren tog revansch för senatens hånskratt 1906: högers F-båtsbeslut lades på is. Åtgärden väckte en förbittrad opposition i högers läger. Sven Hedin trumpetade sina varningsord för krig. Han fick svar på tal i skrift och på möten. De rika i landet skramlade privat ihop en F-båt. De mobiliserade bönderna för ett tåg och kungen höll sitt borggårdstal för ökade rustningar. Arbetarna svarade med ett tåg till kanslihuset som stöd åt regeringen. Molnen skockades på himlen. Trots detta blev valen 1914 en ny framgång för Branting. Men Staaff måste gå och lämna rum för Hjalmar Hammarskjöld. Under dessa år agiterade Kata som aldrig förr genom otaliga föredrag ute i landet.

Jämsides med kampen mot reaktionen och staaffliberalismen växte även den röda ungdomens opposition inom partiet. Dess inflytande ökades både på arbetarpartiets kongresser och i partiets ledning. Skärpta principiella och taktiska motsättningar resulterade 1912 i tillkomsten av socialdemokratiska vänsterföreningen. Partistyrelsens bannbulla tvang Rickard Sandler, Fredrik Ström och Ivar Vennerström att genast lämna styrelsen. Ungdomsförbundets kongressresolution 1914 i enighetsfrågan endast skärpte motsättningarna.

Och så bröt kriget ut ...

Krigsutbrottet 1914 blev en djup besvikelse för alla socialister. Man hade litat till den

internationella arbetarsolidariteten mot krigsfara och krig. För Kata blev uppvaknandet ett hårt slag. Mer än de flesta inom arbetarrörelsen hade hon betraktat denna solidaritet som en realitet. När påfrestningen kom betydde den mindre än intet.

Hoppet kunde man dock aldrig ta ifrån Kata. Många aktuella uppgifter krävde också hennes insatser. Dyrtiden grinade mot de fattiga massorna. Partiet krävde snabba och effektiva åtgärder mot den. Kata fick deltaga i många upprörda möten i frågan. Kungamaktens regering lyssnade dock icke på protesterna. Gulascher och livsmedelsjobbare fick härja. På dåliga löner fick arbetarnas familjer svälta sig fram.

Sveriges folk hade enigt slagit vakt om sin traditionella neutralitet. Men i de tyska segrarnas blodiga spår växte fram en högljudd svensk aktivism. ”Sveriges utrikespolitik i världskrigets belysning” 1915, vari förordades ”modig uppslutning” på Tysklands sida mot Ryssland, kastade ett grellt ljus över vissa kretsars spekulationer. För arbetarrörelsen blev det en chock då tre socialister, Otto Järte, Yngve Larsson och G. F. Steffen, utpekades som medarbetare i boken. De blev dock omedelbart suspenderade som medlemmar i partiet.

Händelsen utlöste också en motaktion från den socialdemokratiska ungdomens sida. Den krävde utlysandet av en allmän arbetarkongress mot krigsfaran. Våren 1916 slog Erik Hedén alarm i Stormklockan: ”Klart till storstrejk! Nu måste vi handla — eller gå i krig.” Förbundets ledning tog också initiativet till en s. k. fredskongress. SAP och LO tog bestämt avstånd från den.

Kongressen i mars 1916 väckte förbittring och skräck i tyskorienterade kretsar. Erik Hedén, Zeth Höglund och Ivan Oljelund åtalades och häktades inför sittande rätt. Åklagaren yrkade ansvar för anstiftan av stämpling till landsförräderi. Domen lydde på straffarbete i 3 år för Höglund samt resp. 11/2 och 1 år för Oljelund och Hedén. Den senare frikändes i HD medan Höglund och Oljelund fick sina straff nedsatta till fängelse i resp. 1 år och 8 månader.

Vänstern reagerade starkt mot åtalen och domarna. Självklart främst socialdemokratin och dess ledning. Inom den betraktades dock kongressen som ett oppositionens tillhygge i striden om makten i partiet. Ture Nerman beskyllde i sin tur i Stormklockan partiets ledning för att ha förrått arbetarklassens sak. Denna melodi spelades även i alla tonarter på oppositionens möten ute i landet. Kata var givetvis ivrigast i elden och skarpast i klandret. Hennes rent moderliga ömhet för Zeth Höglund slår över i ett oresonligt angrepp på Branting. Denne ställes i ett brev personligen till ansvar för det som skett. Hennes tidigare beundran för hövdingen synes i brevet ha övergått i ett hästskt agg. Kata var lika ärlig och lidelsefull i båda fallen.

Inbördesfjädden i svenska arbetarrörelsen var i mycket en avspeglning av motsättningarna på internationell botten. Detta framför allt rörande klasskampens taktik och krigets bekämpande. Då SAP och LO deltog 1915 i de holländsk-nordiska fredstrevarna i Köpenhamn engagerade sig oppositionen 1915 i Lenins möte i Zimmerwald.

Medan krigets åskor rullade i ett härjat Europa och dyrtiden svepte fram i Sverige rämnade arbetarpartiet 1917 itu och socialdemokratiska vänsterpartiet såg dagen med Politiken som huvudorgan. Då det gamla ungdomsförbundet följde det nya partiet bildades på initiativ av Karl Hovberg ett nytt socialdemokratiskt ungdomsförbund med Frihet som språkrör.

Kata hade i det längsta försökt hindra en organisatorisk splittring inom socialdemokratin, men när denna var ett faktum anslöt hon sig till vänsterpartiet.

Trots sina nära sextio år fortsätter hon att resa och agitera härs och tvärs i landet och alltjämt samlar hon stor publik på mötena.

Så kommer revolutionerna ...

Först utbryter 1917 den ryska revolutionen. Nu lever Kata upp på nytt. Hänförelsen strålar

kring henne. Kata berättar själv om sina föredrag:

”Vart jag kommer talar jag om morgonrodnaden i öster, om den stora händelsen, om revolutionens saga som blivit sanning, om den stora dag som nalkades med fred och frihet, med jämlikhet och broderskap.”

Under sina resor upplever hon folkets nöd och elände. Hon erfar hur det jäser överallt ute i bygderna. Och här och där slår missnöjet ut i full låga. Första maj samlas väldigare skaror än någonsin under de röda fanorna. Svältande grupper av arbetare inventerar böndernas potatiskällare. SAP och LO bildar ”1917 års arbetarkommitté” för missnöjets kanalisering. Dess manifest kräver allmän rösträtt och författningsrevision. Den nya regeringen Swartz vill ingenting lova. Samtidigt demonstrerar Stockholms arbetare på gatorna. Polisen ingriper och svåra kravaller uppstår. Branting som ögonvittne håller räfst med polisen i riksdagen.

Valet på hösten blir en seger för vänstern. En liberal-socialistisk ministär bildas med Nils Edén som chef. Fyra socialdemokrater tas med: Branting, Värner Rydén, Erik Palmstierna och Östen Undén. Regeringen ska föra en sträng neutralitets- och handelspolitik. Vidare ska den eftersträva lika kommunal rösträtt och politisk rösträtt för kvinnor.

En urtima hölls 1918 på hösten. Medan den pågick utbröt de tyska revolutionerna och kejsardömet höll. Per Albin Hansson ordnade ett arbetartåg i Stockholm och en deputation hos Edén kräver författningsrevision. LO och SAP varnade för vänstersocialisternas krav på storstrejk och gav regeringen sitt stöd. Dennes program är nu författningsrevision och åttatimmarsdag. Inför massornas tryck och risken för revolution måste högern ge vika. Den 17 december fördes programmet i hamn.

Den internationella splittringen fullföljdes 1919 med tredje internationalens tillkomst. Året därpå var Kata gäst hos de ryska kvinnorna. Samtidigt var hon ombud på internationalens andra kongress i Moskva. Resan måste göras över Norge—Norra Ishavet—Murmansk—Petrograd. Det var ingen lusttur precis men Kata tålde och gillade den.

Ryssarna firade henne först. Hon fick tala på stora möten. Angelica Balabanoff och Alexandra Kollantay tolkade. Men på kongressen gick det galet. Ryssarna tålde ingen opposition.

Angelica Balabanoff, Kominterns dåvarande sekreterare, har i Minnen och upplevelser skildrat även Katas uppträdande i Moskva, hur Kata ”tillbakavisade med harm de 21 teserna och kampanjen mot Höglund och Ström” och varför hon så grundligt föll i onåd:

”Just emedan man kände hennes karaktär, hennes stora förtjänster om partiet, hennes stora popularitet hos massorna, just emedan hennes tal på kongressen i Moskva gav uttryck åt hennes självständiga tänkande, hennes uppriktighet och hängivenhet åt saken, emedan Kata genom sitt uppträdande i Moskva fördrev alla misstankar, att hon skulle låna sig åt intriger mot sina meningsfränder Höglund och Ström, blev hon uppförd på Kom-interns svarta lista.”

Vad som fällde Kata hos påvarna i Moskva var inte minst hennes mot den officiella ateismen kätterska religiösa förkunnelse.

Från ateist till buddist

Man kan leva utan religion, men knappast utan religiositet.”

Denna sentens av Oscar Levertin citerade Kata ofta i föredrag. Ström hävdar också i sin krönika att hon var en djupt religiös natur. Detta hindrar inte att Kata i ett tidigt skede av sitt liv var en ivrig ateist.

En bekantskap från den dalströmska familjens första stockholmsvistelse, Anna Withlock, som gästade Kata i Visby 1888, har vittnat att Kata då i religiöst avseende var fritänkare. Av Ellen Keys brev till Kata i början av 90-talet, då familjen bodde på Näsbyholm, framgår att Kata var

mycket intresserad av den utilistiska rörelsen. Brevet avslöjar även att hon vid denna tidpunkt hållit föredrag i ämnet och aktivt deltagit i agitationen:

”Det gläder mig mycket att Ni haft gagn och glädje av Edra föredrag ; att Eder publik också haft det, är naturligtvis ändå större tillfredsställelse. — Att Kata gör fritänkarnamnet aktat är redan en stor sak i en 'kristlig bygd'. — Bra fånigt tycker jag det är att socialisterna ska anfälla utilisterna, som ju i grund och botten är deras meningsfränder.”

Ellen Keys sista anmärkning syftar på den stora uppgörelsen å Mosebacke 9 nov. 1890 mellan Branting och Viktor E. Lennstrand om socialism och utilism då den förre avböjde allt samröre och hävdade partiets ståndpunkt om religionen som privatsak.

Vid återkomsten till Stockholm i 90-talets begynnelse återuptog Kata även bekantskapen med Knut och Anna Wicksell. Den förre redigerade 1892, under Lennstrands sjukdom, Fritänkaren och Tänk själv. Och hans maka skötte under ett par år tidningarnas expedition. Vid denna tidpunkt studerade Kata även flitigt utilistisk litteratur. Bland annat läste hon under flera år tyska ateist-rörelsens organ Der Freidenker.

Emellertid genomgår Kata under senare delen av 90-talet, några år efter anslutningen till partiet, en allvarlig religiös kris och bryter med ateismen. Det är också under samma tid som familjerna Dalström och August Strindberg på somrarna råkas ute vid Furusund. Titanen själv glider även in i sin stora Infernokris med ”Svedenborgs Helveten och Himlar” vid denna tid. Att Kata nu gjort upp räkningen med fritänkeriet dokumenteras i hennes 1897 utkomna föreskrift: Luther och de livegne, vari hon bebådar sin nya syn:

”Kristendomen är den starkaste makten i vårt land; mot den kan Sverige ej erövrats av oss. Men kristendomen är rätt tolkad detsamma som socialismen. Lagg fram för folket kristendomen i dess sanna socialistiska gestalt och vi har erövat folket. Socialismens röda fana, buren över folket av den fattige snickarsonen från Nazaret, korsfäst som rebell av furstarna, är oemotståndlig. Marx och Kristus är båda rebeller, icke fiender utan bundsförvanter.”

Kata själv inleder kring sekelskiftet ett väl planerat fälttåg mot kyrkorna och dogmkristendomen med ett föredrag om Skolan och prästvåldet. För denna uppgift hade Kata länge förberett sig genom omfattande studier i kultur-, kyrko- och religionshistoria, av Österns religiösa urkunder och teosofernas skrifter, av kristna teologers och stora filosofers verk, av radikala diktares och drömmares böcker, och främst av dem alla profetens på Jas-naja Poljana, den kristne samhällsreformatorn Leo Tolstoy. Hennes första praktiska krav gällde skolans skiljande från kyrkan och kristendomsundervisningens ersättande med en lärobok i etik:

”Och låt därvid såväl Jesus av Nazaret som Buddha och Konfucius stå levande inför barnen!”

Detta alltjämt aktuella krav var underbyggt med ett våldsamt anfall på kyrkan, som ”genom att konsekvent förfälska Kristi kristendom för människorna fört dessa till att antaga ett samhällsskick, som strider på det skarpaste mot det av Kristus påbudna broderskapet”, på ett ”ljusskyggt och trång-bröstat prästerskap, som lyckats göra religionen synonym med vidskepelse just därigenom, att man konsekvent på det hållet bekämpar verklig bildning, en på vetenskaplig grundval vilande verklig folkbildning”, på en ”religionsdödande s. k. religionsundervisning med katekes och bibliska, som stjälar tid från undervisning i morallära, natur- och världshistoria, ett alldeles oumbärligt ämne, då man vill följa människosläktets utveckling från mörker till ljus”, och hon slutar sin uppgörelse med ett lystringsord mot dem som vill hålla folket nere på en låg bildningsnivå.

Leo Tolstoys skrifter: Bekännelsen, Vad är att göra?, Frälsningen finns hos dig själv och Brev till prästerskapet, lades till grund för Katas egen kritik.

Grundstommen i Tolstoys läror såg Kata i hans förkunnelse av bibelorden: ”Allt vad I viljen

människorna ska göra eder, det gören I ock dem”, ”Alla de som tar till svärd, ska med svärd förgås” och ”Alla de troende var tillhoppa och hade allt gemensamt”. Och hon utropade, att var och en, som icke var ”bunden i dogmernas falska garn” eller ”förblindad av hat mot allt vad religion heter” måste ge den ryske profeten rätt. Hon ville också visa, att Tolstoys på kristen grund vilande samhällskritik kom ”till alldeles samma slutresultat som en Peter Krapotkin och en Karl Marx gjort vis a vis privatkapitalismen”. Hon hävdade vidare, att Tolstoys kristna kommunism praktiskt sett krävde ”en fullständigt genomförd egendoms gemenskap med arbetsplikt för var och en, en från grunden skeende omvälvning i människornas sinnen, samt att i stället för våldet och makten sättes tålmodigheten och kärleken till nästan”.

Efter att ha citerat sin store läromästares skarpa kritik mot samhället, prästerskapet och dogmkristendomen, utbrister hans stora förkunnare Kata:

”Må Tolstoys röst ljuda med stentorsstämma för den kristna mänsklighetens pliktförgättna skaror!”

Det var icke så underligt att Katas agitation väckte inte endast jubel bland proletärerna utan också ilska i alla samhällsbevarande och kyrkliga cirklar. Synnerligast då hon även anklagade prästerskapet för att dyrka Mammon, ta klassamhället i försvar, värna om militarism och strejkbryteri, vägra folket upplysning och vetande etc. En komminister D. Grankvist i Söderala försökte även möta henne öga mot öga i en disputation den 9 april 1907 i Vansäter inför drygt tusentalet åhörare.

Ämnet lydde: Kan en kristen vara socialdemokrat?, och Kata gick omedelbart på offensiven. Hon deklarerade att ”inom ramen av vårt parti alla religiösa och antireligiösa kunde enas i ett gemensamt broderskap”, men med ”de dogmkristna, som byggt upp hela sitt lärosystem på vantolkning av Nazarens läror kan varken en sann kristen eller en verklig socialdemokrat samarbeta”. Sedan skildrar hon Jesu av Nazaret som en folkuppviglare och beskyller prästerna för att ha dödat Kristusandan:

”Finns det ingen ljusning? Jo, från socialdemokraterna ljuder den nya frälsarsången ut till de trälade massorna. Vad kräver vi då? Målmedvetna kämpar vi för att i levande livet föra ut solidaritetens och broderskapets läror.”

Pastor Grankvist förklarade att en kristen är den ”som tror på Kristus såsom sin frälsare och som aktar bibeln som Guds uppenbarade ord”, och sitt svar på den uppställda frågan preciserade han i första delen av sin resolution:

”Då det är tydligt, att de grundsatser, som är utmärkande för kristendomen å ena sidan och socialdemokratin å den andra, står i skarp motsats inbördes, så måste det i den sanna frihetens namn lämnas åt de kristna såsom deras ensak att avgöra, om de kan anse förenligt med sin kristliga ställning att bli medlemmar av det socialdemokratiska partiet.”

Katas resolution innehöll en protest mot dogmkristendomens ”förvanskning av Jesu av Nazarets evangelier”, krävde att den på ”dessa dogmer baserade religionsundervisning, som meddelas i våra skolor, måtte ersättas med Jesu av Nazarets kärleksbjudande rättfärdighetslära”, och att ”svaret på den föreliggande frågan måste bli att en kristen icke blott kan utan bör vara socialdemokrat”.

Genom handuppräkning beslöt mötet, heter det, med överväldigande majoritet antaga Katas förslag.

Innan första världskriget utbröt gav Kata ut en skrift: Det kristna dogmsystemet och vår tid, vari hon belyste kyrkans lärostrider, Leo Tolstoys kristendom och Herman Kutters kristna socialism m. m. och sammanfattade sin åsikt så:

”Ej socialismen, men väl privatkapitalismen, med sin rovdjursmoral, är det som står i strid med nazarens läror om broderskap och människokärlek.”

Kata hade under en stor del av sitt liv bekant sig vara religiös, icke kristen utan buddist, och strax före sin död samlade hon sina föreläsningar om Brahmaismen-Buddhismen och teosofin i en diger broschyr, vars innehåll väl måste betraktas som hennes andliga testamente.

Hennes bekännelse lyder:

”För mig är huvudsaken att få ut tankarna till människorna om att det givs ett andligt liv — som står i oavbruten kontakt med vår fysiska kropp som blott är ett verktyg vi arbetar med och att såväl Brahmaismen-Buddhismen, som Teosofin, Antroposofien, Spiritualismen, Spiritismen, både den vetenskapliga och Vulgärspiritismen och Vitus genom 'Framtidens Folk' — alla strävar mot ett och samma mål: Framskapandet av ett hela jorden omfattande kunskapsideal — och att vi, för att nå dithän måste hos människorna väcka förståelse för och kunskap om de oerhörda utvecklingsmöjligheter som ligger dolda inom oss — och att Reinkarnationen ger lugn trygghet under utvecklingsarbetet och att Karmalagen, Lagen om Orsak och verkan, är gemensam för oss alla — och omutligt rättvis. Vad människan sår det ska hon ock uppskåra.”

Denna hennes religiösa trosbekännelse låg Kata i fatet i den inre partistriden. Men Kata skulle inte varit Kata om hon inte försvarat sin tro och sina ideal in i det sista. Hennes sista envig utkämpades med partikamraten Ture Nerman, som i ett föredrag gick till storms mot arbetarrörelsens bildningsideal. Han förkunnade att klasskampen behövde krigare, ej lexika, att Shakespeare och grekiska pelare kunde vara nyttigt, men att arbetarna först måste lära sig revolutionär taktik och hur man skulle klara förvaltning och produktion i ett av dem erövrat samhälle. Kata fick veta att Buddha icke ger mat åt de svältande miljonerna och ordnar icke en förnuftig världshushållning. Nerman undrade också varför inte Kata uppåddat vetenskapens stora namn på den psykiska forskningens område för sin lära. Han svarar själv att de icke kan mobiliseras för andeskåderi och spöken och spetsar till kritiken med ett direkt angrepp på Kata och hennes åskådning:

”Naturvetenskaperna ha tydligen betydelse i den mån de hjälper Kata att 'vetenskapligt' motivera teosofi, reinkarnation och dylika trötta överklassfruntimmers fantasier. Den 'psykofysiska forskningens' lagar i Katas anda ha ju alla förutsättningar att ge henne morfinruset, som insöver henne i vad Marx lite oartigt kallar 'det själstillstånd av ingenting, som buddhismen betraktar som topppunkten av mänsklig lycksalighet!' Och herregud, varför skulle inte människorna få sova? Bara de inte pratade i sömnen!”

Trots angreppets personliga karaktär, trots ålder och sjukdom, försvarar Kata lungt och värdigt sin tro.

”William Crooks och William James m.fl. var 'spiritistiska' liksom Oliver Lodge och i det sällskapet är det en heder att befinna sig, ty dessa är erkända av hela den vetenskapliga världen. Wereide och Grawfors likaså. Nu är jag emellertid icke spiritist utan buddhist, Ture, och ivrig forskare på det psykofysiska området.”

Många av hennes vänner kan vittna, att Katas buddhistiska tro var ett styrkebalte för henne i livets hårda strider, och hennes nära vän i tre decennier, Anna Sterky, som ofta samtalande med Kata även då sjukdomen gripit henne, ger en nyckel till hennes liv:

”Med sin ödesbetonade livsåskådning fattade hon sin verksamhet i arbetarrörelsens tjänst som en högre mission, den hon fått sig ålagd att utföra troget och samvetsgrant!”

Med den tron gick Kata bort 11 december 1923 i en ålder av nära 65 år, och vid hennes ståtliga eldbegängelse hade en splittrad arbetarklass slutit proletär enhetsfront.

Personlighet och livsgärning

Enligt den icke alldeles oantastliga princip vi följt i detta arbete, att låta Katas personlighet och verk framstå mot en bakgrund av viktiga händelser i hennes liv jämte belysande uttalanden av och om Kata, ska vi inom vår snävt begränsade utrymmesram låta valda motståndare, gamla arbetskamrater och nära meningsfränder, ge sena tiders barn en aning om vem Kata var och vad hon betydde.

Det får räcka med en enda borgerlig röst, dr Torsten Fogelqvists i Dagens Nyheter:

”Hon var en klasskampens Lotta Svärd, en som kände dem som svikit och dem som kämpat bra, och åt de senare gav hon sin kärlek, ett uppmuntrans ord, en mustig styrkedryck. Den kvinnan hade hjärta, hon hade mod, ett brutalt mod kanske men också finare strängar på sin båge. Hon gav med sin mun, men också med sitt hjärta. Och hon stod hundra gånger över dessa överklasskvinnor som inte känner utöver sitt, sin man, sina barn, sina ägodelar.”

Redaktör Gustav Möller i Social-Demokraten skrev bland annat:

”I själva verket var hon en mycket bildad kvinna, som samvetsgrant följde kulturens och litteraturens utveckling. Men det är kanske icke orätt att säga, att hennes hjärta var rikare än hennes intelligens. Kvar som hennes verkliga livsgärning står en osedvanligt vacker insats i arbetarrörelsens historia.”

Redaktör Rickard Lindström betygade i socialdemokratiska ungdomsförbundets organ Frihet:

”Hon vigde sitt liv åt socialismen och sparade ingen ansträngning i arbetet för dess framgång. De goda impulsernas moder har skilts hädan! Hennes minne ska alltid leva och följas av det unga gardets tack för stor socialistisk gärning.”

Bokförläggaren Axel Holmström saluterade i den syndikalistiska Arbetaren:

”Kata var en beundransvärd kvinna. Jag har liksom många andra ungsocialister och syndikalister haft många strider med Kata. Men alltid har jag högaktat och beundrat denna energiska och uppoffrande kvinna. Kata var alltid en modig kämpe.

Riksdagsman Ivar Vennerström, som kände henne från ett kvarts sekels gemensam kamp, vittnade:

”Den nyfikna och uppskrämda borgarklassen trodde, att Kata var vad man kallar ett hår av hin. Den trodde henne vara en avgrundsande, icke en människa och ännu mindre en kvinna. Ack, vilken vek och varm och god kvinna var icke Kata! Hon var moder och husmoder. Hemma hos henne kände man hemmets innerlighet, värme och stillhet. Där lade hon av agitatorskostymen, där blev hon, vad hon verkligen var, den finkänsliga, stillsamma husmoderligt kultiverade kvinnan, som kände varmt och trofast med alla dem, som stod henne nära.”

Redaktris Birget Hedström skildrade Kata i järnvägsfolkets tidning Signalen:

”Att få äga Kata en stund för sig själv inom en trängre krets var en upplevelse. Då var hon som en grandezza, aristokratisk i sin stora enkelhet, alltjämt sig själv. Då var hon inte agitator längre men sagoförtäljerska. Hon berättade om flydda tider och skilda kulturer, om konstnärer och diktare, som för länge sedan är borta men vilkens verk ständigt lyser mot oss med odödlighetens glans.”

Författaren Fabian Månsson erinrade om att hon kom från bruksägarnas släkte:

”Katas fenomenala arbetskraft och tapperhet var ärvd. Hon var en typ för det bästa inom borgarklassen, bruksägargruppen. — Så har det i den sociala fejden alltför mycket på den ena sidan blivit en trossats, att allt som kommer från arbetarhåll är att hänföra till ett efter makt glupande streberdöme, och på arbetarsidan har man råkat ut för olyckan att ta fel på den

verklige borgaren, den kunskapsrike, i allmänna värv prövade, full av arbetslust, arbetsförmåga och järnhård plikttrohet och skämttidningarnas pösande, schackrande Medelsvensson med bilklubbmärket i mössan. — Kata härstammade från den förra, från den hade hon segervilja, denna lust att om det tarvades dö för ärans skull och djärvheten att ge sig i kast med uppgifter, som syntes mången äventyrliga.”

Redaktör Zeth Höglund, Katas personliga vän och stridskamrat i tre decennier konstaterade:

”Varför var Kata en så stor och enastående agitator? — Hemligheten låg icke i hennes talekonst, ehuru den var stark och medryckande, icke i hennes socialistiska förkunnelse, som med all sin populära form ägde en hög bildnings adelsmärke, icke i formella kvalifikationer av något slag, vore de, än så betydande. Hemligheten låg i hennes stora trofasta hjärta, som hade en vrå till övers för var och en av dem, vilka hennes tal ville väcka att bli med i arbetets internationella befrielsekamp. Aldrig har någon mer helt än Kata gått upp i den socialistiska arbetarrörelsen. — Hon var agitator men också upplysare, hon var väckare men också uppfostrare. — Hon strävade efter att hos arbetarna vinna mark för en ny, högre moral, utvecklad och stärkt genom tankens och viljans fortgående träning och fostran.”

Skriftställaren Fredrik Ström framhåller i sin Kata-krönika hennes bästa egenskaper:

”Kata som agitator har ingen motsvarighet i vårt land, det skulle då vara Fabian Månsson. Hos Kata möttes de tre egenskaper, som utmärker och måste utmärka det kämpande proletariatet: tapperheten, trofastheten och viljan till frihet, till kamp, till seger. — Härtill kom hennes enkla flärdfria väsen. Hennes enda lyx var hennes osläckliga begär efter konst och goda böcker. — Till hennes natur hörde en andlig generositet och en slagfärdighet som besatt mycken humor. — Hon saknade icke ärelystnad.”

Kominterns sekreterare, Angelica Balabanoff, intygade om sin mångåriga kamrat:

”Hon hade icke överlevat sig själv, detta är den största lycka som kan beskåras en dödlig. Hennes tro på reinkarnationen efter döden har icke avfärgat sig på hennes uppfattning i jordiska spörsmål, aldrig minskat hennes trängtan att låta de levande få njuta av alla såväl materiella som andliga jordiska fördelar. Hon var en hel, harmonisk natur: att forska, veta, vilja, kunna och framför allt ge, allt detta förenade sig i hennes mångsidiga väsen.”

Katas älsta dotter, friherrinnan Ruth Stjernstedt, har i sin tidigare citerade skildring av sin mor anspråkslöst påmint om, att om man tänker efter, har nog Kata dragit sitt strå till stacken bland dem som skapat ett bättre samhälle.

Det är ingenting mera visst än detta, att Kata genom sin helhjärtade, inspirerade och offerfyllda insats i svensk arbetarrörelse i dess heroiska period gjort livet tryggare och trivsammare för de många föraktade, lidande och rättslösa som Kata med det stora hjärtat och den klara hjärnan ömmade för under ett långt innehållsrikt liv.

Hennes problem om ett broderskapets och rättfärdighetens samhälle med fria och lyckliga människor i en ordnad fredlig arbetets värld är dock alltså blott ett vid horisonten lockande mål för en ny generation med förmåga, mod och vilja att djärvt, kunnigt och trofast arbeta och kämpa för i fördjupad och vidgad universell gemenskap.

Kata är ett strålande föredöme och en porlande inspirationskälla i denna kamp.

Så länge en svensk arbetarklass är på vandring med längtan i blicken mot socialistiska mål ska Katas namn äras och hennes livsgärning hedras inom svensk arbetarrörelse.